

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra českého jazyka a literatury

Diplomová práce

Barbora Kubečková

**Rozsah a rozšiřování pasivní slovní zásoby současného absolventa
prvního stupně základní školy**

Olomouc 2022

Vedoucí práce: Mgr. Michal Kříž, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně a použila jen uvedenou literaturu a zdroje.

V Olomouci dne 20. 4. 2022

podpis.....

Barbora Kubečková

Poděkování

Děkuji panu Mgr. Michalovi Křížovi, Ph.D., za vedení diplomové práce.

Děkuji všem učitelkám za umožnění prostoru a času, aby mohl proběhnout výzkum, a žákům, kteří se na něm podíleli.

Zároveň bych chtěla poděkovat své rodině a blízkým za jejich podporu při mém studiu.

OBSAH

ÚVOD	6
I. TEORETICKÁ ČÁST.....	8
1 SLOVNÍ ZÁSoba.....	9
1.1 CHARAKTERISTIKA SLOVNÍ ZÁSoby	9
1.2 TVOŘENÍ SLOV	11
1.3 SLOŽENÍ SLOVNÍ ZÁSoby	12
1.4 FAKTORY OVLIVŇUJÍCÍ ROZVOJ SLOVNÍ ZÁSoby.....	13
1.5 SLOVNÍKY A JEJICH DRUHY	14
1.5.1 Frekvenční uspořádání	15
2 KURIKULÁRNÍ DOKUMENTY.....	17
2.1 RÁMCOVÝ VZDĚLÁVACÍ PROGRAM PRO ZÁKLADNÍ VZDĚLÁVÁNÍ.....	17
2.2 ZASAZENÍ SLOVNÍ ZÁSoby DO RÁMCOVÉHO VZDĚLÁVACÍHO PROGRAMU NA 1. STUPNI ZŠ	18
2.3 ZASAZENÍ SLOVNÍ ZÁSoby DO KONKRÉTNÍHO ŠKOLNÍHO VZDĚLÁVACÍHO PROGRAMU NA 1. STUPNI ZŠ	20
3 VÝVOJ ŘEČI V JEDNOTLIVÝCH VÝVOJOVÝCH OBDOBÍCH SE ZVLÁŠTNÍM ZŘEATELEM K MLADŠÍMU ŠKOLNÍMU VĚKU	26
3.1 STADIA ONTOGENEZE ŘEČI.....	26
3.2 MLADŠÍ ŠKOLNÍ VĚK	27
3.2.1 Tělesný vývoj a rozvoj motoriky	29
3.2.2 Vývoj poznávacích procesů	29
3.2.2.1 Rozvoj řeči.....	30
3.2.3 Emocionální vývoj a socializace.....	30
4 SHRUTÍ	32
II. EMPIRICKÁ ČÁST.....	33
5 METODOLOGIE VÝZKUMU	34
5.1 CÍLE VÝZKUMU	34
5.2 METODA SBĚRU DAT	35
5.3 CHARAKTERISTIKA VÝZKUMNÉHO VZORKU A PROSTŘEDÍ.....	35
5.4 ZPŮSOB SESTAVENÍ DOTAZNÍKU	36
5.5 KRITÉRIA VÝBĚRU ZKOUMANÝCH SLOV.....	36
5.6 TVORBA DOTAZNÍKOVÝCH OTÁZEK	37
6 ZPRACOVÁNÍ A ANALÝZA ZÍSKANÝCH DAT	39
6.1 VZTAH FREKVENCE SLOV A POVĚDOMÍ O JEJICH VÝZNAMECH	40
6.2 STAV SLOVNÍ ZÁSoby ABSOLVENTA 5. ROČNÍKU	41
6.3 NEZNÁMÁ FREKVENTOVANÁ SLOVA	43
6.4 ZNÁMÁ NEFREKVENTOVANÁ SLOVA	48
7 AKTIVITY K ROZŠÍŘOVÁNÍ SLOVNÍ ZÁSoby ŽÁKŮ NA PRVNÍM STUPNI ZŠ	52

7.1	AKTIVITY S VYUŽITÍM PRAKTICKÝCH POMŮCEK	52
7.1.1	Hádej Slova.cz	52
7.1.2	Příběhy z kostek a Nekonečný příběh.....	54
7.1.3	Slovní smršť	55
7.2	AKTIVITY BEZ VYUŽITÍ SPECIÁLNÍCH POMŮCEK	56
7.2.1	Popiš slovo	56
7.2.2	Slovní šifra	57
7.2.3	První slovo platí	57
7.3	PRŮBĚŽNÝ ROZVOJ SLOVNÍ ZÁSOPY	58
8	DISKUZE.....	60
	ZÁVĚR	62
	SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	64
	SEZNAM TABULEK	67
	SEZNAM GRAFŮ	68
	SEZNAM OBRÁZKŮ	69
	SEZNAM PŘÍLOH	70
	ANOTACE	96

ÚVOD

Slovní zásoba je nedílnou součástí jazyka, verbálního projevu, a tedy života a osobnosti jedince vůbec. Podstatnou roli hraje ve vývoji dítěte, neboť již v prenatálním období dochází k určité formě komunikace mezi matkou a nenarozeným dítětem a v následujících obdobích je rozvoj komunikačních dovedností přímo klíčový. Úroveň slovní zásoby a schopnost vyjadřování jsou přitom úzce propojeny s dalšími poznávacími procesy, jako jsou paměť či myšlení, což se prakticky projevuje například ve školní či socializační úspěšnosti žáků. Je proto důležité tyto složky neustále rozvíjet a obohacovat.

Svou diplomovou práci jsme se rozhodli věnovat právě slovní zásobě. Jejím hlavním cílem je zjistit rozsah pasivní slovní zásoby u čerstvého absolventa prvního stupně základního vzdělávání, tj. současného žáka šestého ročníku, a porovnat jej s rozsahem pasivní slovní zásoby středoškolsky vzdělaného jedince, pro kterého – na rozdíl od absolventa prvního stupně – existuje kvalifikovaný odhad. Výzkum je realizován metodou, která využívá poznatky o současné frekvenci slov v jazyce, přístupné prostřednictvím reprezentativního korpusu. Na základě statistických údajů z korpusu byl sestaven dotazník k testování znalosti účelně vybraných slov. Dílčím cílem práce je také zhodnocení, do jaké míry je tento poměrně svébytný způsob šetření průkazný a využitelný v podobně zaměřených výzkumech, respektive zda frekvence obecného užívání slov (z korpusu) odpovídá skutečnému povědomí o jejich významech, případně zda dochází k anomáliím v podobě existence frekventovaných slov, jejichž význam značná část uživatelů jazyka (v našem případě absolventů prvního stupně základní školy) nezná, a pokud ano, proč tomu tak je.

První část práce tvoří teoretický základ, který je rozdělen na tři hlavní kapitoly, věnující se postupně charakteristice slovní zásoby a navazujícím tématům, kurikulárním dokumentům souvisejícím s ukotvením slovní zásoby v procesu vzdělávání a konečně vývoji řeči v jednotlivých vývojových obdobích s bližším zaměřením na mladší školní věk, který je podstatný pro náš výzkum.

V části empirické je popsána metodologie výzkumu, v níž jsou detailněji definovány výzkumné cíle a způsob získávání dat, stejně jako charakteristika výzkumného vzorku a prostředí, způsob sestavení zmíněného dotazníku a kritérií pro výběr slov a taktéž tvorba

dotazníkových otázek. Následuje vyhodnocení a závěry výzkumu včetně vyjádření k představeným výzkumným hypotézám.

Cílem práce nebylo pouze zjistit rozsah pasivní slovní zásoby absolventů prvního stupně základní školy a objasnit související záležitosti, nýbrž i navrhnout způsoby jejího rozšiřování v rámci výuky na prvním stupni. Proto je poslední pasáž empirické části věnována návrhům aktivit, které je možné s žáky podnikat, a přispívat tak k rozvoji jejich slovní zásoby a vlastně vůbec jazyka a komunikačních dovedností.

I. TEORETICKÁ ČÁST

1 SLOVNÍ ZÁSoba

„Slovní zásobu jednoho jazyka tvoří souhrn všech slov, která se v něm vyskytují. Obsáhlost slovní zásoby svědčí o bohatosti jazyka.“ (Hauser, 1986, s. 13)

1.1 Charakteristika slovní zásoby

Každý jazyk je tvořen dvěma složkami – slovní zásobou a mluvnicí. Nauka o slovní zásobě se nazývá lexikologie; jedná se o lingvistickou vědní disciplínu, jejíž základní jednotkou je slovo. Zabývá se jeho stránkou lexikální (věcnou) a zkoumá je z hlediska jeho obsahu, formy a funkce. Lexémem se pak rozumí souhrn všech tvarů jednoho slova. Lexikologie se prolíná s mluvnicí, která se zabývá tvary slov a jejich uplatnění v syntaktických strukturách (Hubáček, 2010).

Lexikologie se dělí na synchronní a historickou. Synchronní lexikologie se dělí na dva úseky:

- sémaziologie/sémantika – postupuje od formy k obsahu a zabývá se významem lexikálních jednotek a významovými vztahy,
- onomaziologie – postupuje od obsahu k formě a studuje lexikální jednotky z hlediska jejich vzniku a fungování v pojmenovacím procesu (Hladká, 2017a; Filipec, Čermák, 1985).

Hubáček (2010) popisuje další disciplíny lexikologie, kam patří:

- lexikografie – nauka o slovníkářství a slovnících,
- etymologie – nauka o původu slov,
- frazeologie – nauka o ustálených slovních spojení,
- onomastika – nauka o vlastních jménech,
- terminologie – nauka o odborných názvech,
- derivatologie – nauka o tvoření slov.

Mezi jednotlivými slovy existují vzájemné vztahy, které lze dělit podle několika kritérií, např.:

- kritérium formálních vztahů – pojmenování můžeme dělit na nemotivovaná (nelze zjistit, z jakého slova vznikla, např. *dům*), a motivovaná (můžeme zjistit, z jakého

slova vznikla), kam patří odvozená pojmenování jednoslovná (např. *učitel*), složená (např. *velkoměsto*) a sdružená (např. *vlčí mák*);

- významové kritérium – třídění slov podle podobnosti významu (synonyma, antonyma, slova nadřazená, podřazená) (Hubáček, 2010).

Většinu slov slovní zásoby tvoří slova **neutrální**, která mají funkci pojmenovávací a vyskytují se bez vedlejších příznaků. Ostatní slova nesou určité vedlejší příznaky, podle nichž je rozdělujeme do různých vrstev:

Nespisovné útvary národního jazyka zahrnují tyto skupiny:

- slova oblastní (regionalismy) – slova typická pro území Čech (čechismy), nebo Moravy a Slezska (moravismy), např. česko-moravský lexikální rozdíl *vesnice* × *dědina*,
- dialektismy, interdialektismy – slova nářeční a nadnářeční (např. moravské dialektismy *botek*, *povykládat*, *slunko*),
- sociolektismy – slova užívaná specifickými sociálními skupinami, do kterých patří: profesionalismy (slova užívaná v určitých profesích, např. *resetovat* v IT oblasti), zájmové slangismy (slova užívaná v zájmových skupinách, např. *skákačka* v komunitě hráčů počítačových her) a argotismy (mluva společenského podsvětí se snahou o utajení obsahu sdělení, např. *piko* ‚pervitin‘ v komunitě uživatelů drog).

Mezi **slova se slohovými příznaky** patří:

- slova hovorová – v mluvených projevech (např. *motorka*, *panelák*, *táta*),
- slova knižní – v textech literárních, odborných, psaných projevech oficiálního charakteru i ve slavnostních projevech (např. *bol*, *odvětit*, *skví se*),
- poetismy – v uměleckém stylu, slova zastaralá (např. *vesna*, *úběl*, *zapět*),
- odborné názvy (termíny) – slova odborného názvosloví (např. *afix*, *bulimie*, *dušičnan*).

Za **slova s časovými příznaky** považujeme:

- historismy – označují dnes již zaniklé skutečnosti (např. *dráb*, *palcát*, *tolar*),
- archaismy – slova zastaralá, pro něž existuje novější ekvivalent (např. *suknice*, dnes *sukně*; *lučba*, dnes *chemie*; *šenkýř*, dnes *hospodský*),
- neologismy – nově vzniklé výrazy (např. *biopalivo*, *smajlík*, *videokonference*).

Slova expresivní mají citový příznak, a to kladný, či záporný:

- s kladným příznakem: slova důvěrná (familiární) – např. *zlatičko*; domácí (hypokoristika) – např. *maminka*, *Jaroušek*, nebo vůbec zdrobněliny; dále dětská (lalická) slova, používaná dětmi, ale i dospělými při kontaktu s dětmi – např. *bac*, *papat*; a eufemismy, které zjemňují tabuizované, nevhodné, obávané skutečnosti, např. *zesnout* místo *umřít* nebo *plnoštíhlá* místo *tlustá*,
- se záporným příznakem: slova hanlivá (pejorativní) – např. *barabizna*, *huba*; slova zveličelá (augmentativa) – např. *chlapák*, *chlapisko*; slova zhrubělá a vulgární – např. *blít*, *hajzl*; a dysfemismy, které nahrazují neutrální pojmenování zhrubělou formou – např. *zdechnout* místo *umřít* nebo *rypák* místo *nos* (Hubáček, 2010).

Všechny zmíněné příznaky jsou podmíněny dobově a mohou se časem měnit. Příkladem je výraz *ségra*, který ještě *Slovník spisovného jazyka českého* (Havránek a kol., 1971) hodnotí jako vulgární, avšak dnes už je vnímán neutrálněji (srov. *Z dopisů jazykové poradně* (2016)). Za bezpříznakové lze dnes považovat i slovo *mrazák*, přestože ve *Slovníku spisovné češtiny* (1994) je vedeno jako hovorové.

1.2 Tvoření slov

Tvoření slov neboli slovotvorba je proces zabývající se tvořením nových pojmenování. Týká se především slov motivovaných. Slovní zásoba se nejčastěji rozšiřuje vznikem nových pojmenování na základě slov, která již jazyk zná. Tato pojmenování přitom vznikají různými způsoby, postupy a prostředky. Nezřídka dochází i k produkci zcela nových slov – neologismů.

Rozeznáváme tři způsoby tvoření slov: odvozování (derivaci), skládání (kompozici) a zkracování (abreviaci). Nejčastější způsob tvoření slov je **odvozování**, při němž vzniká ze základového slova pomocí odvozovacích prostředků (formantů) slovo nové. Jedním ze slovotvorných postupů je odvozování předponové (prefixace). Předpony se nacházejí před základovým slovem (např. *nést* – **při**-*nést*) (Čechová, 2011). Předpony mohou být předložkové (např. *pod*-), nepředložkové (např. *vz*-); neslabičné (např. *z*-), jednoslabičné (např. *na*-), dvojslabičné (např. *mezi*-); domácí (např. *před*-), nebo cizího původu (např. *anti*-). Odvozování příponové (sufixace) vzniká příponou nacházející se za kmenem základového slova (např. muž – *muž*-**ský**). Zvláštním typem je připojení tzv. záponou (postfixem), která je připojená až za koncovku (např. *kdo*-**si**). Postup připojení ohýbací koncovky ke slovnímu základu se nazývá

odvozování koncovkové (konverze; např. *včel-a* – *včel-í*). Dalším typem je odvozování smíšené, tvořené více slovotvornými postupy najednou. Patří sem například odvozování předponově-příponové (např. *voda* – *po-vod-eň*), předponově-koncovkové (např. *čas* – *po-čas-0-í*) a předložkově-koncovkové (např. *pod zemí* – *pod-zem-0-í*). Méně častým slovotvorným postupem je **skládání**, při němž je nové slovo (kompozitum) tvořeno více základovými slovy (nejčastěji dvěma). Rozlišujeme kompozici derivační, při níž se kompozita zároveň tvoří nejen skládáním, ale i odvozováním (např. *vin-o-hrad*), a kompozici čistou, při které byl zadní člen kompozita odvozen již dříve, existuje proto i jako samostatné slovo (např. *stroj-vedoucí*) (Bozděchová, 2017). Dále můžeme rozlišit spřežky (juxtapozita), které vznikají sražením slovních spojení v jedno slovo (např. *chvályhodný*). Třetím způsobem tvoření slov je **zkracování**. U něj rozlišujeme tři základní typy: zkratky čistě grafické, které se používají ke zkracování slov pouze v psaném projevu (např. *str.*, *prof.*); zkratky graficko-fonické, jež se vyslovují buď jako slova neskloňná (např. *DAMU*), nebo se hláskují po jednotlivých písmenech (např. *OSN*), případně se mohou uplatnit oba způsoby výslovnosti (např. *ZUŠ*); a zkratky fonické, mající shodnou podobu zvukovou i psanou (např. *Čedok*) (Hubáček, 2010). Jiným typem rozlišení jsou zkratky iniciálové, vznikající ze začátečních písmen víceslovných pojmenování (např. *USA*, *OSN*), a zkratky slabičné, vznikající z počátečních slabik nebo hlásek (např. *JAMU*) (Jelínek, 2017). K podobnému účelu jako zkratky slouží také univerbizace, což je proces vytváření jednoslovných pojmenování z víceslovných (např. *panelový dům* – *panelák*, *spací pytel* – *spacák*) (Hubáček, 2010).

1.3 Složení slovní zásoby

Všechna slova, která se vyskytují v jednom jazyce, tvoří slovní zásobu. Počet všech slov je nestálý, jelikož neustále dochází k zanikání některých slov a zároveň se nová slova vytvářejí. Proto není možné zjistit jejich přesný počet (Hauser, 1986). Náš nejrozsáhlejší výkladový slovník, *Příruční slovník jazyka českého*, obsahuje asi 250 000 slov, ani ten však nezpracovává celou šíři české slovní zásoby. Navíc vycházel v letech 1935–1957, a proto je dnes již zastaralý.

Slovní zásobu dělíme na **aktivní** a **pasivní**. Do aktivní slovní zásoby řadíme slova, která běžně používáme v mluvené i psané komunikaci. Pasivní slovní zásobu tvoří slova, která v komunikaci nepoužíváme, ale rozumíme jim. Složka aktivní slovní zásoby může u člověka obsahovat zhruba 3–10 tisíc slov, zatímco pasivní slovní zásoba je 3 až 6krát vyšší (Hubáček, 2010). Velká část slovní zásoby se neustále mění, vyvíjí se a rozšiřuje se. „Uvádí se, že

k dorozumění stačí 1 500 slov, běžně člověk užívá 3 000 až 10 000 různých slov, průměrně asi 5 000.“ (Čechová, 2011, s. 81) Podobné údaje představuje i Hladká (2017b), podle níž se aktivní slovní zásoba jedince pohybuje mezi 5 000 – 10 000 jednotkami.

Slovní zásobu můžeme dále rozdělit na její **jádro** a **proměnlivou část**. Jádro představuje základní slovní fond a obsahuje pouze malé množství slov, ale jejich frekvence užívání je naopak vysoká; tvoří zhruba 90 % z celkového množství užívaných slov. K jádru slovní zásoby patří slova, která mají historický základ; slova, která se sama stávají základem pro další tvoření; slova, která označují důležité skutečnosti spjaté se životem; a dále velmi často užívaná slova, která jsou důležitou součástí běžné komunikace. Jde o slova jako *pole, stůl, pes, les, voda, otec, jídlo*. Více slov spadá do proměnlivé části slovní zásoby, jež se neustále vyvíjí (Hubáček, 2010).

1.4 Faktory ovlivňující rozvoj slovní zásoby

Za individuální slovní zásobu označujeme slovní zásobu jedince. Mezi lidmi však pozorujeme rozdíly v jejich aktivní a pasivní slovní zásobě, jejichž rozsah záleží na mnoha faktorech, vnitřních i vnějších. Mezi vnitřní faktory patří například věk, zralost centrální nervové soustavy nebo úroveň psychomotorických, intelektuálních, emocionálních a sociálních schopností. Mezi vnější faktory můžeme zařadit prostředí, ve kterém se člověk pohybuje, jeho vzdělání, zaměstnání, sociální zařazení a působení vrstevníků a rodiny.

Dle Průchy (2011) od narození na dítě působí řada sociálních faktorů rodinného prostředí, kam patří:

- struktura rodiny – zda dítě vyrůstá v úplné, či neúplné rodině, jak často komunikuje s prarodiči a dalšími členy rodiny, zda má sourozence, či nikoliv,
- socioekonomické postavení a profese rodičů – především v komunikačním chování matek byly prokázány odlišnosti podle jejich majetkového a profesního postavení,
- úroveň vzdělání rodičů – jeden z nejvýznamnějších faktorů podílející se na jazykovém vývoji dítěte, např. děti z vyšších sociálních tříd používaly složitější syntaktické konstrukce než děti z rodin z nižších sociálních tříd.

Vedle rodinného prostředí hraje významnou roli mateřská a základní škola, kde dítě tráví podstatnou část dne.

Na rozvoj řeči a rozšiřování slovní zásoby u dítěte má vliv množství dalších podnětů, kterými je obkloповáno. Dítě se seznamuje se svým bezprostředním okolím, s přírodou a

předměty kolem sebe. Klíčovou roli hraje mluvní vzor, v rámci nějž dítě vnímá to, jak lidé mluví na něj, a vnímá i vzájemnou komunikaci mezi druhými lidmi. Všimá si řeči, melodie, tempa, výslovnosti, ale i způsobu dýchání či výrazů obličeje. Jedná se o tzv. napodobovací reflex. Na rozvoj slovní zásoby mají vliv různé činnosti, jako je hra, četba, poslech pohádek, příběhů, návštěva divadel, učení se básniček a písniček. Vliv na řeč dítěte mají i masmédia, u kterých je nutné naučit děti jejich vhodnému využívání, aby posloužily jako jeden ze zdrojů zábavy i poučení. Všechny tyto činnosti provází řeč rodičů, jejíž kvalita má nejzásadnější význam (Kutálková, 2009).

Průcha (2011) navíc hovoří o fenoménu jazykového inputu, jenž je komplexem všech verbálních a neverbálních komunikačních podnětů, kterým je dítě vystavováno již od narození. Tyto podněty ovlivňují rozvoj komunikačních dovedností a podílí se na postupném konstruování znalosti jazyka. Jazykový input je nedílnou součástí osvojování si slovní zásoby, ale i gramatiky. Dítě pozoruje svět kolem sebe, činnosti lidí a propojuje pak tyto poznatky s příslušnými pojmy.

1.5 Slovníky a jejich druhy

Souhrn slov určitého jazyka (byť nikdy ne kompletní) můžeme najít ve slovníku. Podle cíle daného slovníku je v něm slovní zásoba zachycena určitým způsobem, obsahem a rozsahem (Hauser, 1986). Jazyková disciplína, která se zabývá sestavováním slovníků, se nazývá lexikografie.

Slovníky se z hlediska svého obsahu dělí na dva typy: **naučný** (encyklopedický) a **jazykový** (Hubáček, 2010; Novotná, 2017). Naučný slovník se zaměřuje na věcný obsah a podává informace ze všech oborů lidské činnosti (např. věda, technika, historie). Příkladem tohoto druhu slovníku je *Ottův slovník naučný* z let 1888–1909. Jazykové slovníky typicky obsahují významy slov a hlavní mluvnické údaje o slovech. Patří sem slovník **výkladový**, který zpracovává jeden jazyk a lexémy jsou zde popisovány pomocí téhož jazyka. Příkladem je *Slovník spisovného jazyka českého* z let 1960–1971. Dalším typem je slovník **překladový**, který zpracovává slovní zásobu cizího jazyka, k níž uvádí ekvivalenty v domácím jazyce. Třetím typem je **výkladově-překladový** slovník, který navíc obsahuje i překlady definic cizího jazyka (např. *Anglicko-český výkladový slovník* z roku 1998). Hauser (1986) uvádí názorný příklad rozdílnosti naučného a výkladového slovníku: u hesla *Asie* najdeme v jazykovém slovníku

napsáno: „největší z dílů světa“. V naučném slovníku jsou pak pod tímto heslem uvedeny rozsáhlé informace o tomto kontinentu, například o rozloze, podnebí, obyvatelstvu, fauně, flóře.

Na základě způsobu řazení slov dělíme slovníky na **abecední** a **pojmové**. V abecedním řazení jsou slova uspořádaná podle své formy, dané konvencí, což je řazení obvyklé a snadné pro rychlou orientaci. Pojmové uspořádání řadí slova do pojmových skupin podle věcných okruhů či tematické příbuznosti (Hubáček, 2010). Výkladový slovník můžeme třídit na **normativní**, který obsahuje slovní zásobu jednoho časového období, a **informativní**, zachycující slovní zásobu v časovém průřezu (např. *Slovník česko-německý Josefa Jungmanna* z let 1835–1839). Informativní slovník, který se snaží zachytit veškerou slovní zásobu, se nazývá **thesaurus** (Hauser, 1986). V praxi však dokonalý thesaurus kvůli neustálému vývoji slovní zásoby nelze sestavit.

Výkladové jazykové slovníky patří mezi nejdůležitější v edukačním procesu. V českém prostředí vyšly *Příruční slovník jazyka českého* (1935–1957), *Slovník spisovného jazyka českého* (1960–1971, 1989) a *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (1978, nejnovější vydání 2003) (Hubáček, 2010). V současné době vzniká nový *Akademický slovník současné češtiny*¹.

Novotná (2017) popisuje vedle obecných slovníků i takové, které obsahují pouze slova určitého zaměření. Například **nářeční slovník** obsahuje část slovní zásoby vymezenou geograficky a **slangový slovník** se zabývá slovní zásobou zájmových skupin. Podle dalšího dělení můžeme uvést slovníky **školní** (s důrazem na centrum slovní zásoby, určeny především studentům) a slovníky **zaměřené obecně** (širší obsah slovní zásoby). Typů slovníků však existuje ještě více, např. nejnovější růst slovní zásoby najdeme v **neologických slovnících**; pro češtinu vyšly například *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů* (1998) a *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů 2* (2004).

1.5.1 Frekvenční uspořádání

Speciálním typem slovníku je **frekvenční slovník**, v němž jsou slova opatřena frekvenčními údaji o výskytu slov v určité databázi a slovo s nejvyšší frekvencí je umístěno na prvním místě. O frekvenci jazykových jevů nám podává informace také **korpus**. Jedná se o soubor autentických textů (psaných nebo mluvených) v elektronické podobě. Tento soubor je

¹ Hesla s náslovím A–Č jsou dostupná na <https://www.slovníkcestiny.cz/>.

uspořádán v jednotném formátu, aby v něm bylo možné snadno vyhledávat jazykové jevy. Z důvodu nestálého vývoje jazyka se korpusy rozšiřují a vznikají nové. Velká část korpusů je dostupná díky projektu Českého národního korpusu (dále ČNK), založeného v roce 1994 Františkem Čermákem, a to prostřednictvím webu <http://www.korpus.cz/>. ČNK zahrnuje synchronní psané i mluvené korpusy, diachronní korpusy (soubor více dat z různých vývojových dob jazyka) nebo paralelní korpus InterCorp (texty v českém jazyce a jejich překlady do jiných jazyků) (Cvrček, 2017). Součástí je i celá řada specializovaných korpusů, např. korpus soukromé korespondence, korpus textů Karla Čapka nebo žákovský korpus češtiny nerodilých mluvčích². Další korpusy, a mimo jiné nejobsáhlejší český webový korpus csTenTen17 (přes 10 miliard slov), jsou dostupné prostřednictvím korpusového manažeru Sketch Engine (<https://www.sketchengine.eu/>).

² Kompletní přehled dostupných korpusů ČNK je k dispozici na webu <https://wiki.korpus.cz/doku.php/cnk:uvod>.

2 KURIKULÁRNÍ DOKUMENTY

Kurikulární dokumenty vymezují vzdělávání žáků od 3 do 19 let. Tyto dokumenty vznikají na dvojí úrovni – státní a školní. Státní úroveň tvoří rámcový vzdělávací program (dále RVP), jenž stanovuje rámec pro jednotlivé vzdělávací etapy – předškolní, základní a střední vzdělávání. Na školní úrovni stojí školní vzdělávací program (dále ŠVP), který konkrétněji stanovuje průběh vzdělávání na jednotlivých školách a musí být v souladu s RVP (RVP ZV, 2021).

2.1 Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání

RVP pro základní vzdělávání (dále RVP ZV) navazuje na RVP pro předškolní vzdělávání a je východiskem pro koncepci RVP pro střední vzdělávání. Stanovuje vše, co je důležité v povinném základním vzdělávání, vymezuje vzdělávací obsah, do kterého je zařazeno učivo a očekávané výstupy, a uvádí, jaké úrovně klíčových kompetencí by měli žáci na konci základního vzdělávání dosáhnout. Dbá na komplexní přístup realizace vzdělávacího obsahu, na využití různých vzdělávacích postupů, metod, forem výuky a na respektování individuálních zvláštností žáků (RVP ZV, 2021).

Klíčové kompetence obsahují vědomosti, dovednosti, schopnosti, postoje a hodnoty, které jsou důležité pro osobní rozvoj a uplatnění každého jedince ve společnosti. Základní vzdělávání obsahuje tyto kompetence: kompetence k učení, k řešení problémů, komunikativní, sociální a personální, občanské a pracovní. RVP ZV je tvořen devíti vzdělávacími oblastmi. Patří sem Jazyk a jazyková komunikace, Matematika a její aplikace, Informační a komunikační technologie, Člověk a jeho svět, Člověk a společnost, Člověk a příroda, Umění a kultura, Člověk a zdraví a Člověk a svět práce. Každá oblast je definována svojí charakteristikou, cílovým zaměřením, vzdělávacím obsahem vzdělávacích oborů a očekávanými výstupy. Na konci 5. a 9. ročníku stanovují očekávané výstupy závaznou úroveň pro formulování výstupů v učebních osnovách v ŠVP, která musí být splněna (RVP ZV, 2021).

2.2 Zasazení slovní zásoby do rámcového vzdělávacího programu na 1. stupni ZŠ

Slovní zásoba je ukotvena ve vzdělávacím oboru Český jazyk a literatura vzdělávací oblasti Jazyk a jazyková komunikace. V rámci 1. stupně je vzdělávací obsah členěn na první období (1. a 2. třída) a druhé období (3. až 5. třída) a je rozdělen do tří vzájemně se prolínajících složek:

1. Komunikační a slohová výchova – žáci se učí praktickému a věcnému čtení i naslouchání, osvojují si základy techniky mluveného i písemného projevu.
2. Jazyková výchova – žáci se učí vědomostem a dovednostem, které jsou klíčové k osvojení spisovného českého jazyka. Žáci se zde seznamují se zvukovou stránkou jazyka, slovní zásobou a tvořením slov, tvaroslovím, skladbou a pravopisem.
3. Literární výchova – žáci se seznamují se základními literárními pojmy, tvořivě pracují s literárním textem, rozvíjejí čtenářské dovednosti (RVP ZV, 2021, s. 16).

Učivo „slovní zásoba a tvoření slov“ náleží do složky Jazykové výchovy. Žáci se v rámci něj seznamují s následujícími tématy: slova a pojmy, význam slov, slova jednoznačná a mnohoznačná, antonyma, synonyma, homonyma; stavba slova (kořen, část předponová a příponová, koncovka).

V prvním období tomuto učivu odpovídají následující očekávané výstupy:

- „žák porovnává významy slov, zvláště slova opačného významu a slova významem souřadná, nadřazená a podřazená, vyhledá v textu slova příbuzná;
- žák porovnává a třídí slova podle zobecněného významu – děj, věc, okolnost, vlastnost.“ (RVP ZV, 2021, s. 19)

V druhém období tomuto učivu odpovídají následující očekávané výstupy:

- „žák porovnává významy slov, zvláště slova stejného nebo podobného významu a slova vícevýznamová;
- žák rozlišuje ve slově kořen, část příponovou, předponovou a koncovku;
- žák rozlišuje slova spisovná a jejich nespisovné tvary.“ (RVP ZV, 2021, s. 20)

Učivo o slovní zásobě můžeme rovněž nalézt v části „mluvený projev“, spadající do složky Komunikační a slohové výchovy. Tomu ve druhém období odpovídá následující očekávaný výstup:

- „žák rozlišuje spisovnou a nespisovnou výslovnost a vhodně ji užívá podle komunikační situace.“ (RVP ZV, 2021, s. 19)

Nezastupitelné místo v rozvoji slovní zásoby má rovněž literární výchova. Už samotné čtení je pro děti vhodnou aktivitou, která slovní zásobu rozšiřuje, ale i upevňuje. Během četby se děti mohou setkat s pro ně novými slovy, díky přítomnosti kontextu mohou vytušit jejich význam, a obohatit tak bezděčně svůj slovník, případně podrobnosti o daném slovu přímo zkontaktovat se svým pedagogem nebo třeba rodičem. Proto je důležité děti k této činnosti motivovat a celkově je vést ke zdokonalování čtenářské gramotnosti.

Z očekávaných výstupů literární výchovy v RVP se slovní zásobou souvisí ve druhém období např.:

- „žák volně reprodukuje text podle svých schopností, tvoří vlastní literární text na dané téma.“ (RVP ZV, 2021, s. 21)

Rozvoj slovní zásoby a vůbec komunikace náleží i do tzv. **průřezových témat**, která jsou rovněž součástí základního vzdělávání. Představují aktuální problémy současného světa a jejich úkolem je rozvíjet osobnost žáka, podporovat vzájemné spolupráce, dbát na individuální uplatnění všech žáků a utvářet postoje a hodnotový systém. Prostupují napříč různými vzdělávacími oblastmi. Mezi průřezová témata na základní škole řadíme: Osobnostní a sociální výchova, Výchova demokratického občana, Výchova k myšlení v evropských a globálních souvislostech, Multikulturní výchova, Environmentální výchova a mediální výchova. Obsah těchto témat je pak zpracován do tematických okruhů a jejich výběr, rozsah a zařazení do učebních osnov je v kompetenci školy. Všechna témata nemusí být zastoupena v každém ročníku základní školy, musí se však objevit v průběhu 1. i 2. stupně (RVP ZV, 2021).

2.3 Zasazení slovní zásoby do konkrétního školního vzdělávacího programu na 1. stupni ZŠ

ŠVP je kurikulární dokument vytvořený pedagogickými zaměstnanci konkrétní školy a schvalovaný jejím ředitelem, který zodpovídá za dodržení jeho souladu s RVP. Toto dodržení a zároveň naplnění programu kontroluje Česká školní inspekce.

Ukotvení slovní zásoby na prvním stupni představíme na konkrétním ŠVP. Za příklad jsme vybrali ŠVP Základní školy Heyrovského v Olomouci³, která je plnoorganizovanou základní školou, a lze ji proto považovat za příklad reprezentativní.

Následující tabulky jsou rozděleny do třech sloupců. V prvním je vždy uveden očekávaný výstup z RVP ZV, ve druhém sloupci pak jemu odpovídající konkrétní očekávaný výstup z ŠVP a třetí sloupec udává učivo, ve kterém se cíle těchto výstupů realizují. Pro každý ročník je vytvořena samostatná tabulka a u 2.–5. ročníku⁴ jsou uvedena průřezová témata, která obsahují učivo slovní zásoby.

1. ročník

RVP výstup	ŠVP výstup	Učivo
ČJL-3-1-06 volí vhodné verbální i nonverbální prostředky řeči v běžných školních i mimoškolních situacích	- odlišuje slova citově zbarvená a funkčně je využívá	Mluvený projev – vyjadřování závislé na komunikační situaci

³ Za možnost nahlédnutí do dokumentu patří poděkování zástupkyni ředitele ZŠ Heyrovského Mgr. Ludmile Balíkové.

⁴ U 1. ročníku se na této škole příslušná průřezová témata neobjevují.

2. ročník

RVP výstup	ŠVP výstup	Učivo
ČJL-3-2-02 porovnává významy slov, zvláště slova opačného významu a slova významem souřadná, nadřazená a podřazená, vyhledá v textu slova příbuzná	<ul style="list-style-type: none">- tvoří skupiny slov podle předem daných kritérií- přiřazuje skupině slov slovo nadřazené- chápe vzájemný vztah slov nadřazených a podřazených	Rozšiřování slovní zásoby – význam slov, antonyma, slova souřadná, nadřazená a podřazená
ČJL-3-1-06 volí vhodné verbální i nonverbální prostředky řeči v běžných školních i mimoškolních situacích	<ul style="list-style-type: none">- odlišuje slova citově zabarvená od neutrálních a funkčně je využívá- používá spisovné výrazy	Mluvený projev – vyjadřování závislé na komunikační situaci (pozdrav, oslovení, omluva, prosba, vzkaz, telefonický rozhovor), základní komunikační pravidla, mimojazykové prostředky řeči (mimika, gesta); modelové situace
ČJL-3-3-02 vyjadřuje své pocity z přečteného textu	<ul style="list-style-type: none">- rozlišuje mezi citově zabarvenými slovy, mezi hanlivými a lichotivými výrazy	Zážitkové čtení a naslouchání – práce s textem

Průřezová témata:

Průřezové téma	Tematický okruh	Učivo
Osobností a sociální výchova	Osobnostní rozvoj – rozvoj schopností poznávání	Rozvoj slovní zásoby (význam slov)
Osobností a sociální výchova	Sociální rozvoj – komunikace	Slova spisovná a nespisovná v komunikaci

Multikulturní výchova	Lidské vztahy	Verbální a nonverbální prostředky řeči v běžných školních i mimoškolních situacích – vulgarismy, slova citově zabarvená
-----------------------	---------------	---

3. ročník

RVP výstup	ŠVP výstup	Učivo
ČJL-3-2-02 porovnává významy slov, zvláště slova opačného významu a slova významem souřadná, nadřazená a podřazená, vyhledá v textu slova příbuzná	<ul style="list-style-type: none"> - třídí slova podle kořene - hledá slova podobného a opačného významu - třídí slova na jednoznačná a mnohoznačná - rozlišuje spisovné a nespisovné vyjadřování 	Rozšiřování slovní zásoby, tvoření slov – slova a pojmy, význam slov, slova jednoznačná a mnohoznačná, antonyma, slova souřadná, nadřazená a podřazená, synonyma; stavba slova (kořen)
ČJL-3-2-03 porovnává a třídí slova podle zobecněného významu – děj, věc, okolnost, vlastnost	<ul style="list-style-type: none"> - rozvíjí slovní zásobu - třídí slova dle formálních a významových kritérií - seznamuje se s principem třídění slov podle slovních druhů 	Třídění slov podle zobecněného významu (děj, věc, okolnost, vlastnost)
ČJL-3-1-06 volí vhodné verbální i nonverbální prostředky řeči v běžných školních i mimoškolních situacích	- odlišuje slova citově zabarvená od neutrálních a funkčně je využívá	Mluvený projev – vyjadřování závislé na komunikační situaci (pozdrav, oslovení, omluva, prosba, vzkaz, telefonický rozhovor, zpráva, oznámení, vypravování), základní komunikační pravidla, mimojazykové prostředky řeči (mimika, gesta)

Průřezová témata:

Průřezové téma	Tematický okruh	Učivo
Osobností a sociální výchova	Osobnostní rozvoj – rozvoj schopností poznávání	Rozšiřování slovní zásoby (spisovné tvary slov, vyhledávání v Pravidlech českého pravopisu)

4. ročník

RVP výstup	ŠVP výstup	Učivo
ČJL-5-2-01 porovnává významy slov, zvláště slova stejného nebo podobného významu a slova vícevýznamová	<ul style="list-style-type: none"> - užívá správně slova ve slovních spojeních a ve větách - doplňuje nebo nahrazuje slova podle významu - posuzuje vhodnost zařazení výrazů do vět 	Rozšiřování slovní zásoby – význam slov, synonyma, slova vícevýznamová
ČJL-5-2-02 rozlišuje ve slově kořen, část příponovou, předponovou a koncovku	- analyzuje stavbu slova a ovládá základní pojmy	Slovní zásoba a tvoření slov – stavba slova (kořen, část předponová a příponová, koncovka)
ČJL-5-1-08 rozlišuje spisovnou a nespisovnou výslovnost a vhodně ji užívá podle komunikační situace	<ul style="list-style-type: none"> - umí zhodnotit vlastní projev a projev spolužáků - porovnává svůj výkon s ukázkami uměleckého přednesu a s výkony profesionálů v médiích 	Mluvený projev – slova spisovná a nespisovná
ČJL-5-2-04 rozlišuje slova spisovná a jejich nespisovné tvary	<ul style="list-style-type: none"> - rozlišuje spisovný a nespisovný jazyk - orientuje se pomocí slovníků 	Slovní zásoba a tvoření slov – slova spisovná a nespisovná

ČJL-5-3-02 volně reprodukuje text podle svých schopností, tvoří vlastní literární text na dané téma	- tvoří jednoduchá literární díla podle svých dispozic - reprodukuje přiměřený text podle svých schopností	Tvořivé činnosti s literárním textem – volná reprodukce, tvorba vlastního literárního textu
---	---	---

Průřezová témata:

Průřezové téma	Tematický okruh	Učivo
Osobností a sociální výchova	Osobnostní rozvoj – rozvoj schopností poznávání	Práce se slovníky

5. ročník

RVP výstup	ŠVP výstup	Učivo
ČJL-5-2-02 rozlišuje ve slově kořen, část příponovou, předponovou a koncovku	- analyzuje stavbu slova	Slovní zásoba a tvoření slov – význam slov, slova jednoznačná a mnohoznačná, synonyma, homonyma; stavba slova (kořen, část předponová a příponová, koncovka)
ČJL-5-2-01 porovnává významy slov, zvláště slova stejného nebo podobného významu a slova vícevýznamová	- užívá správně slova ve slovních spojeních a ve větách - doplňuje nebo nahrazuje slova podle významu - posuzuje vhodnost zařazení výrazů	Slovní zásoba a tvoření slov – význam slov, slova jednoznačná a mnohoznačná, synonyma, homonyma; stavba slova (kořen, část předponová a příponová, koncovka)

ČJL-5-1-08 rozlišuje spisovnou a nespisovnou výslovnost a vhodně ji užívá podle komunikační situace	<ul style="list-style-type: none"> - umí zhodnotit vlastní projev a projev spolužáků - porovnává svůj výkon s ukázkami uměleckého přednesu a s výkony profesionálů v médiích - aplikuje dovednosti v modelových situacích 	Mluvený projev – spisovný a nespisovný jazyk, mateřský jazyk, kultura projevu
ČJL-5-3-02 volně reprodukuje text podle svých schopností, tvoří vlastní literární text na dané téma	- reprodukuje přiměřený text podle subjektivních předpokladů	Tvořivé činnosti s literárním textem – volná reprodukce, vlastní tvorba literárního textu

Průřezová témata:

Průřezové téma	Tematický okruh	Učivo
Osobností a sociální výchova	Sociální rozvoj – komunikace	Vnímání a užívání spisovného jazyka, obecné češtiny, nářečí v různých komunikačních situacích

3 VÝVOJ ŘEČI V JEDNOTLIVÝCH VÝVOJOVÝCH OBDOBÍCH SE ZVLÁŠTNÍM ZŘEATELEM K MLADŠÍMU ŠKOLNÍMU VĚKU

Vývoj řeči je důležitý, složitý a komplexní proces složený z různých etap, kterými jedinec prochází. Ontogenezi řeči můžeme popsat jako vývoj od jejího vzniku po její zánik, tj. již od nitroděložního života až po smrt jedince (Kapalková, 2009).

3.1 Stadia ontogeneze řeči

Jednotliví autoři mají na ontogenezi řeči různé pohledy a klasifikují ji dle odlišných kritérií. Někteří vývoj řeči popisují podle chronologického vymezení jednotlivých etap, jiní například podle jazykových rovin, které jsou v daných věkových obdobích rozvíjeny.

Kapalková (2009) dělí ontogenezi řeči podle chronologického uspořádání na tyto etapy:

1. Období 0–8 měsíců – dítě zpočátku komunikuje pouze neverbálně a postupně začíná chápat význam komunikace, objevuje se broukání a žvatlání.
2. Období 8–12 měsíců – dítě na sebe upoutává pozornost, snaží se o produkci řeči, objevují se zvuky podobné skutečným slovům, tj. protoslova.
3. Období 12–18 měsíců – objevují se první slova, která si dítě spojuje s určitým významem. Lépe si pamatuje slova, k nimž má emocionální vztah.
4. Období 18–24 měsíců – dítě začíná tvořit dvouslovné věty a produkovat více slov s různými hláskami.
5. Období 24–36 měsíců – dítě produkuje víceslovné věty a začíná častěji používat spojky, takže jednoduché věty spojuje do souvětí.
6. Období 3–6 let – rozvíjí se vypravěčské dovednosti, projevuje se jazykový cit, dítě dokáže pomocí sluchu rozeznat první hlásku ve slově.
7. Období 6–10 let – dochází ke zdokonalování řeči, vypravěčských dovedností, rozvoji slovní zásoby, komunikačních schopností, čtení a psaní.

Průcha (2011) dělí stadia vývoje řeči podle lingvistických a psycholingvistických kritérií:

1. Prenatální období – již v tomto období dochází k určité formě komunikace mezi matkou a nenarozeným dítětem. Zahraniční výzkumy uvádí, že již v 6. měsíci

těhotenství dokáže plod reagovat na zvukové stimuly. Někteří autoři tvrdí, že díky této skutečnosti může být dítěti usnadněno vnímání řeči po narození.

2. Počáteční jazykový input – dítě se seznamuje s prvními zvuky lidské řeči, s lidskými doteky spojenými s akustickými stimuly. Tento input má vliv na preverbální chování dítěte, což je způsob, kterým dítě komunikuje bez užití konkrétních slov.
3. Počáteční stadia vývoje řeči (0–3 měsíce, 4–8 měsíců a 10–12 měsíců) – dítě nejprve rozpoznává významy slov a vět a začíná na ně reagovat. V každém období se vyskytují specifické rysy receptivního a produktivního jazykového vývoje, například lokalizace hlasu matky, komunikace pomocí gest, komunikace hlasovými projevy – žvatlání, broukání, pláč, smích.

Až po těchto etapách dochází k vlastní produkci řeči. Vyslovení prvních slov je individuální, nejčastěji se však objevuje mezi 12.–18. měsícem. V období 18.–24. měsíce začínají děti chápat symbolickou funkci jazyka, což znamená, že určité slovo přiřadí ke konkrétní věci nebo jevu.

Dle Bytešnickové (2012) je možné u dětí zaznamenat vývoj pasivní slovní zásoby kolem 10. měsíce od narození. Počátek vývoje aktivní slovní zásoby souvisí s obdobím užívání prvních slov, což probíhá kolem jednoho roku života. Příhoda (1963) uvádí, že aktivní slovní zásoba dítěte ve dvou letech činí zhruba 200–300 slov. V dalších věkových obdobích se aktivní slovní zásoba velmi rychle zvětšuje, ve věku tři let mohou děti ovládat i přes 1 500 slov. Dle Bytešnickové (2012) prudký nárůst slovní zásoby pokračuje i v následujících letech, ve věku šesti let obsahuje slovní zásoba 2 500 – 3 000 slov.

„Proces učení, tedy poznávání struktury jazyka, se dá považovat za skončený asi ve čtyřech letech. Dítě velmi dobře rozumí řeči dospělých a tvoří srozumitelné odpovědi.“ (Palenčárová a Šebesta, 2006, s. 15) Zhruba od pěti let se pak dítě dokáže vyjadřovat přesně, jak po stránce obsahové, tak i formální. Jazykový vývoj dalších etap souvisí s kvantitativní stránkou jazyka, dítě si osvojuje nové pojmy a zdokonaluje se ve výslovnosti (Palenčárová a Šebesta, 2006).

3.2 Mladší školní věk

Mladší školní věk je vymezen začátkem povinné školní docházky a končí nástupem puberty. Jedná se tedy o věkové období od 6–7 let do 11–12 let.

Vstupem do školy se pro dítě mění pohled na funkci jazyka, který přestává být pouze prostředkem dorozumívacím, ale (český) jazyk se stává zároveň i vyučovacím předmětem.

Psychoanalýza tento věk označila za **období latence**, a to z důvodu malých nevýrazných změn, které se v něm vyskytují. Toto tvrzení však vyvracejí mnohé psychologické vývojové studie, které tvrdí, že i v tomto období je vývoj dítěte plynulý a dítě dosahuje výrazných pokroků ve všech oblastech. Etapu mladšího školního věku můžeme charakterizovat jako věk **střízlivého realismu**, jelikož se dítě soustřeďuje na skutečnost a snaží se pochopit „opravdové fungování světa“, což můžeme pozorovat v jeho kresbách, uměleckých výtvorech, v mluvě či v oblíbených knihách (dětské encyklopedie, cestopisy, dobrodružná literatura). Také ve hře se objevuje snaha o co nejpřesnější napodobení určité situace ze života (Langmeier a Krejčířová, 2006). Naopak děti v předškolním věku jsou zaměřeny spíše na svoje vlastní přání, touhy, fantazii a realita pro ně není tolik důležitá. Oproti dětem pak smýšlí jinak dospělý jedinec, který se soustřeďuje hlavně na to, co by mělo být správné a ideální (Šimíčková-Čížková, 2003). Etapa mladšího školního věku trvá několik let, proto je jasné, že se dítě vyvíjí a jinak pohlíží na svět i v jejím samotném průběhu. Někteří autoři proto dané období dále rozčleňují. Například Matějček (1986) ho rozděluje na mladší školní věk, který trvá v rozmezí od 6 do 8 let, a střední školní věk, který spadá do věku od 9 do 12 let. Navazující etapou je pak starší školní věk, který už se částečně kryje s obdobím dospívání. Dítě mladšího školního věku nastupuje do první třídy, seznamuje se s prostředím školy, a přechází tak z hravého předškolního období do vyspělejší role školáka, ale udrží pozornost pouze na krátký čas (asi 10 minut). Ve středním školním věku je dítě na školu adaptované, svou pozornost udrží delší dobu a je všímavější vůči vztahům mezi ostatními lidmi. Za významné změny Matějček (1986) považuje například utváření rodičovských postojů, které mohou v budoucnosti ovlivnit chování k vlastním dětem, utváření mužské a ženské identity a kladné přijetí své role.

Počátek mladšího školního věku je navíc spojován s pojmem **naivní realismus**, a to z důvodu, že dítě je závislé na informacích, které získalo od svých autorit (rodičů či učitelů), a plně těmto informacím věří. Teprve s postupem času dítě přechází do stadia **kritického realismu**, které je charakterizováno již soudnějším přístupem ke světu a vytvářením si vlastních názorů (Langmeier a Krejčířová, 2006).

3.2.1 Tělesný vývoj a rozvoj motoriky

Před začátkem tohoto období a na jeho konci dochází k růstovému zrychlení, avšak během samotného období mladšího školního věku je růst plynulý (Langmeier a Krejčířová, 2006). Je však třeba brát v potaz individuální rozdíly mezi dětmi, především u děvčat můžeme pozorovat zrychlený tělesný růst, který se zpomaluje kolem 8. roku (Šimíčková-Čížková, 2003). Výrazně se zlepšuje rozvoj hrubé a jemné motoriky, pohyby jsou koordinovanější, přesnější, ladnější, zlepšuje se obratnost, vytrvalost, a dítě si tak více užívá radost z pohybu. Má zájem o sportovní hry a aktivity, které jsou důležitou součástí tohoto období. I v pohybových dovednostech pozorujeme mezi dětmi rozdíly a jejich výkon je ovlivněn vnitřní i vnější motivací, jako například vlastním zájmem či povzbuzováním od rodičů. Právě pohybové dovednosti mají význam při utváření sociálních rolí dítěte ve skupině. Pokud dítě disponuje tělesnou silou a obratností, může se díky tomu řadit k oblíbeným nebo vedoucím skupiny. Rozvoj jemné motoriky můžeme pozorovat při psaní či kreslení, protože dochází k přesnější koordinaci pohybů zápěstí a prstů (Langmeier a Krejčířová, 2006).

3.2.2 Vývoj poznávacích procesů

Poznání má v tomto věku nenahraditelnou roli. Školák touží po pochopení souvislostí, po informacích, nezaměřuje se pouze na celek, ale danou věc rozebírá a prozkoumává po částech. Při poznávání věci cílevědomě pozoruje, a právě **pozorování** můžeme označit za předěl mezi teoretickou poznávací činností a praktickou aktivitou (Langmeier a Krejčířová, 2006).

Langmeier a Krejčířová (2006) a Šimíčková-Čížková (2003) se shodují, že **představivost** dosahuje v tomto období svého vrcholu. Dítě rozlišuje své představy od skutečnosti a jeho fantazie jsou potlačovány působením reality. Způsobem práce ve školní výuce se pěstuje schopnost záměrně vyvolávat představy. **Paměť** je na začátku období neúmyslná a bezděčná, ale v průběhu se zdokonaluje a stává se efektivnější (Šimíčková-Čížková, 2003). Zlepšuje se krátkodobá i dlouhodobá paměť, k čemuž přispívá rychlý rozvoj řeči a také větší množství již osvojených znalostí. Nově získané znalosti dítě propojuje se starými, a vytváří si tak paměťové strategie, které se rozvíjí a zdokonalují v dospělosti (Langmeier a Krejčířová, 2006). **Pozornost** a její kvalita má pro dítě především ve školním prostředí důležitý význam a odráží se v hodnocení prospěchu i kázně. Slabá míra pozornosti má podstatný vliv na školní selhání a ovlivňuje i kvalitu ostatních poznávacích procesů. Proto je na prvním stupni základní školy podstatné rozvržení vyučovací hodiny, která by měla být různorodá a měly by se v rámci ní

střídat činnosti, které vyžadují velkou míru pozornosti, s činnostmi relaxačními a oddechovými (Šimíčková-Čížková, 2003).

Piaget (1966) uvádí, že **myšlení** charakteristické pro toto období se nazývá fází konkrétních logických operací, která následuje po období názorného myšlení. Dítě dokáže v jedné chvíli sdružovat více myšlenkových procesů, a dochází tak k propojování různých znalostí.

3.2.2.1 Rozvoj řeči

S rozvojem myšlení souvisí rozvoj řeči, který je předpokladem pro úspěšné zvládnutí školního učení. I v tomto směru můžeme u dětí pozorovat značné individuální rozdíly například ve slovní zásobě, výslovnosti nebo skladbě vět.

Při úrovni řečových dovedností může hrát roli taktéž rozdílnost pohlaví. Některé výzkumy potvrdily, že dívky v tomto věkovém období dosahují ve verbálních schopnostech lepší úroveň než chlapci. Ovšem rozdílnost pohlaví nemá na řečový vývoj takový vliv jako sociokulturní prostředí a individuální vlohy. Dalším činitelem je školní prostředí, ve kterém je řeč podstatnou složkou, protože díky ní může komunikovat se spolužáky, s učiteli, může argumentovat, sdílet své pocity, požádat o pomoc (Langmeier a Krejčířová, 2006). Důležitou součástí rozvoje řeči jsou i čtenářské dovednosti. Dítě zdokonaluje mluvenou i psanou řeč, přičemž čtení a psaní jsou pro dítě náročné aktivity, u kterých jsou zapojovány sluchové, zrakové a kinestetické analyzátoři, které jsou podmíněny kvalitou smyslu (Šimíčková-Čížková, 2003).

3.2.3 Emocionální vývoj a socializace

Nástupem do školy se dítě ocitá v nové sociální skupině, poznává nové spolužáky, učitele, případně další nepedagogické pracovníky. Dítě na svého vrstevníka reaguje jinak než na dospělého, protože s podobně starým dítětem sdílí zájmy a vlastnosti. Zároveň se zlepšuje seberegulace, dítě se učí věnovat se školní práci, povinnostem a odsouvat svoje zájmy na pozdější dobu (Langmeier a Krejčířová, 2006). Hlavní činností se stává učení a plnění úkolů, ale důležitou součástí života žáka je stále i hra, která pro něj představuje způsob odreagování a relaxace. Děti v tomto věku mají rády hry soutěživé, pohybové, konstruktivní a se stále složitějšími pravidly. Jejich zájmy jsou spíše přechodné, přesto obohacují jejich osobnost (Šimíčková-Čížková, 2003). Školák si je vědom svých pocitů, které dokáže kontrolovat a

vhodně regulovat, rovněž dokáže pochopit pocity druhých lidí, čímž se rozvíjí sociální porozumění. Právě emocionální stránka má značný vliv na školní úspěšnost a spokojenost. Dochází k vývoji morálního vědomí a jednání. Zpočátku se u dítěte projevuje morálka heteronomní, která je určována druhými, především rodiči a učiteli, a kolem 8. roku nastává morálka autonomní, při níž dítě začíná samo posuzovat, co je správné a co nikoliv, bez ohledu na autoritu (Langmeier a Krejčířová, 2006).

4 SHRnutí

Pro naši práci bylo důležité věnovat se charakteristice slovní zásoby, a zvláště pak jejímu rozdělení na složku aktivní a pasivní, protože s pojmem pasivní slovní zásoba pracujeme v našem výzkumu. Zabývali jsme se rovněž popisem různých druhů slovníků, z nichž jsme vyzdvihnuli právě frekvenční uspořádání, dostupné mimo jiné prostřednictvím korpusu, který pro náš výzkum sloužil jako zdroj dat. Celé téma úzce souvisí s didaktikou, proto jsme pozornost zaměřili i na kurikulární dokumenty (rámcový a školní vzdělávací program), do nichž je slovní zásoba zasazena. Dále jsem popsali vývoj řeči v jednotlivých věkových obdobích, zvláštní zřetel jsme pak kladli období mladšího školního věku, neboť jde o věkovou etapu našeho zkoumaného populačního vzorku; v tomto věku se nacházejí respondenti, kteří se výzkumu zúčastnili.

V období mladšího školního věku dítě získává nový pohled na funkci jazyka a vyučovací předmět český jazyk ho skoro denně provází. Pro práci pedagoga je podstatné orientovat se ve vývojové psychologii dítěte, aby věděl, jak s dítětem komunikovat a jakým způsobem mu předávat informace. Důležité pro pochopení toho, jak dítě smýšlí, je seznámit se s pojmy jako naivní a kritický realismus. Mimoto je podstatné si uvědomit, na jaké úrovni je v tomto věku dětská pozornost, paměť, myšlení, představivost či řeč, což jsou důležité poznávací procesy, jejichž aktuální úroveň má vliv na následnou volbu vyučovacích metod a forem. Při výběru vhodných aktivit pro děti v tomto věku je také nezbytné respektovat úroveň vývoje jemné a hrubé motoriky, vývoje emocionálního a sociálního, a především pak individuální zvláštnosti každého dítěte. Jedině tak lze zajistit potřebnou kvalitu výchovně-vzdělávacího procesu, a efektivně tím působit právě i na rozvoj slovní zásoby, jednu z klíčových hodnot jazykové výchovy.

II. EMPIRICKÁ ČÁST

5 METODOLOGIE VÝZKUMU

V této části jsou podrobněji popsány hlavní i dílčí cíle našeho výzkumu, včetně výzkumných otázek a hypotéz, které těmto cílům odpovídají. Taktéž je představena metoda, na základě které byl vytvořen dotazník, jehož prostřednictvím byla sesbírána data potřebná k vyhodnocení.

5.1 Cíle výzkumu

Hlavním výzkumným cílem práce bylo zjistit, jaké množství lexémů pojímá pasivní slovní zásoba průměrného absolventa prvního stupně základní školy čili současného žáka šestého ročníku, respektive od jaké hranice přestává být znalost jeho pasivní slovní zásoby soustavná, aby vyšlo najevo, jak se liší od uváděného odhadu šíře pasivní slovní zásoby středoškolsky vzdělaného jedince (tj. přibližně 62 872 lexémů dle Hladké (2017b)), a o kolika nových lexémech se tedy předpokládá jejich osvojení v rámci druhého stupně základní školy a případné středoškolské docházky.

Z použité metody (viz níže), která reflektuje frekvenční hledisko slov v češtině, vyplývají dílčí výzkumné cíle:

- zjistit, jestli má na povědomí o významech lexémů vliv frekvence jejich obecného užívání,
- zjistit, zda existují některá frekventovaná slova, jejichž význam značná část absolventů prvního stupně základních škol nezná, a pokusit se jejich případnou existenci objasnit.

Z představených cílů práce pak vyplývají tyto výzkumné otázky:

1. Kolik lexémů pojímá pasivní slovní zásoba průměrného absolventa prvního stupně základní školy ve vztahu k průměrnému středoškolsky vzdělanému jedinci? Od jaké hranice přestává být znalost jeho pasivní slovní zásoby soustavná?
2. Má na povědomí o významech lexémů vliv frekvence jejich obecného užívání?
3. Existují některá frekventovaná slova, jejichž význam značná část absolventů prvního stupně základních škol nezná? A pokud ano, proč?

Na základě výzkumných otázek stanovujeme tyto výzkumné hypotézy:

1. Slovní zásoba průměrného absolventa prvního stupně základní školy je podpoloviční (tj. o něco méně než cca 30 000 lexémů) oproti průměrnému středoškolsky vzdělanému jedinci; od hodnoty 30 000 již tedy přestává být soustavná.
2. Frekvence obecného užívání lexémů má vliv na povědomí o jejich významech u absolventů prvního stupně základních škol; s klesající frekvencí obecného užívání slov klesá i povědomí o jejich významu mezi žáky.
3. Některá frekventovaná slova, jejichž význam značná část absolventů prvního stupně základních škol nezná, existují, ale vždy pouze kvůli nějaké specifické okolnosti.

5.2 Metoda sběru dat

V rámci kvantitativně orientovaného výzkumu jsme zvolili metodu dotazníkového šetření.

Dotazník jsme sestavili v textovém procesoru Microsoft Word a následně jej dodali do vybraných základních škol v papírové podobě, což umožnilo žákům jeho rychlé a snadné vyplnění. Stěžejní část dotazníku se skládala ze 44 dotazníkových položek (dále otázek). Se způsobem vyplňování a vůbec tématem, cílem výzkumného šetření a anonymitou odpovědí žáky seznámil informovaný vyučující. Dotazník byl v pěti variantách, z nichž každá obsahovala jiné otázky, a to z důvodu, aby bylo umožněno efektivnější zkoumání širšího záběru. Žáci, kteří seděli vedle sebe, navíc nikdy nevyplňovali stejnou variantu dotazníku, čímž bylo zajištěno, že nedojde ke zkreslení výsledků jinak možným opisováním. Žáci měli na vyplnění dotazníku jednu vyučovací hodinu, tj. 45 minut.

5.3 Charakteristika výzkumného vzorku a prostředí

Vzhledem k cíli výzkumu byli výzkumným vzorkem žáci, kteří mají čerstvě absolvovaný první stupeň, proto výzkum proběhl začátkem školního roku v šestých třídách základních škol. Věkové rozmezí dětí se tudíž pohybovalo od 11 do 12 let. Výzkumu se zúčastnilo celkem 240 žáků-respondentů.

Výzkum proběhl na pěti základních školách v několika městech (Olomouc, Litovel, Brno, Vsetín), a to z důvodu, aby byly výsledky co nejobjektivnější, a nebyly tedy ovlivněny případnými sociolingvistickými faktory, typickými pro daný region nebo školu.

5.4 Způsob sestavení dotazníku

Dotazníkové šetření spočívalo v ověřování znalostí významů vybraných slov. Při jeho sestavování jsme využili služeb Českého národního korpusu, konkrétně dat z vyváženého synchronního korpusu SYN2015 (dále korpus; Křen et al., 2015). Z vyextrahovaného frekvenčního seznamu všech jeho lemmat (mimo interpunkce a nerozpoznaná slova), který obsahoval 176 526 položek, jsme nejdříve stanovili rozpětí slov pro výběr těch, která se následně stala předmětem zkoumání. Při stanovení tohoto údaje jsme vycházeli ze *Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost* (dále SSČ; 1994), který zaznamenává 62 872 lexémů, což přibližně odpovídá rozsahu pasivní slovní zásoby středoškolsky vzdělaného jedince (Hladká, 2017b). Jelikož jsme v rámci výzkumné hypotézy předpokládali, že pasivní slovní zásoba absolventa prvního stupně základní školy bude zhruba podpoloviční, ale zároveň jsme museli ponechat rezervu pro případné prokázání bohatší slovní zásoby, zařadili jsme jako poslední slovo takové, které se nacházelo na 37 050. pozici ve frekvenčním seznamu.

5.5 Kritéria výběru zkoumaných slov

Výběr zkoumaných slov odpovídal několika kritériím, aby byl výsledek co nejobjektivnější a nejrepresentativnější. Všechna vybraná slova jsou dle SSČ neutrálně spisovná, nejsou cizího původu a mají pouze jeden význam. Další podmínkou bylo, aby k danému slovu neexistovalo frekventovanější příbuzné slovo, protože by od něj jinak respondenti mohli význam odvodit. Zároveň musel být mezi jednotlivými slovy přibližně stejný interval v jejich umístění ve frekvenčním seznamu, aby pak bylo možné co nejpřesněji stanovit hranici, od které přestává být znalost slovní zásoby soustavná v případě, že by se potvrdila dílčí hypotéza o vlivu frekvence lexémů na povědomí o jejich významech. V případě jejího nepotvrzení by díky tomuto způsobu stále zůstala vybrána slova z různých frekvenčních oblastí, což by bylo podstatné pro další objektivní nakládání s daty.

5.6 Tvorba dotazníkových otázek

Slova jsme rozdělili do pěti variant dotazníků, z nichž každá obsahovala 44 různých položek (tj. i zkoumaných slov), dohromady jich tedy bylo 220. Všechny otázky, položené formou nedokončené výpovědi, byly stejného znění („*Slovo* je:“, v jednom specifickém případě „*Slovo* je takový, který:“) a vždy pouze jedna z pěti odpovědí, položených formou doplnění dané výpovědi, byla správná.

Příklad otázky:

Chamtivost je:

- uplakanost
- zvědavost
- nenasytnost
- rozrušenost
- spolehlivost

Při sestavování odpovědí jsme primárně vycházeli z definice SSČ, případně novějšího *Internetového slovníku současné češtiny* (2018), kterou jsme mírně upravili v případě předpokládané nedostatečné srozumitelnosti pro dětského respondenta (např. při výskytu dnes málo frekventovaných slov). Zároveň jsme dbali na to, aby všechny odpovědi měly podobný rozsah, a některá tak nebyla vizuálně nápadná, což by mohlo svádět k jejímu (ne)označení.

Daná otázka vždy obsahovala stejný způsob formulace ve všech odpovědích podle toho, který z nich byl k danému slovu nejvhodnější. Buď stačilo uvést jedno synonymum, např.:

Vzestup je:

- udržení
- zvýšení
- snížení
- zastavení
- spadnutí,

nebo dvě synonyma v případě koncepčně složitějších pojmů, např.:

Zevrubný je:

- tvrdý, pevný
- podrobný, důkladný
- opačný, protější
- žádaný, vyhledávaný

- nestranný, nezaujatý,

případně zvolit víceslovný opis, a to při neexistenci vhodného synonyma a/nebo srozumitelnější definice tímto způsobem, např.:

Úpatí je:

- zadní část chodidla
- upravený okraj látky
- ostrý kámen
- hluboké místo
- nejspodnější část hory.

V odpovědích jsme záměrně nepoužívali graficky podobná slova se slovem zkoumaným, aby jimi nemohli být žáci nevhodně ovlivněni (např. jsme nezařadili odpověď „omluva“ jakožto jednu z odpovědí ke zkoumanému slovu *úmluva*).

Během tvorby odpovědí jsme některé položky ze seznamu zkoumaných slov dodatečně odstranili a nahradili jinými z důvodu jejich těžké definovatelnosti (např. slovo *záplata*, u něž by musela být jeho definice příliš dlouhá, aby došlo k jednoznačnému vysvětlení pojmu).

V seznamu zkoumaných slov se vyskytly některé pojmy podobného či stejného významu (např. *soucit* a *soustrast*). Ta jsme do jednotlivých dotazníků rozřadili tak, aby v každé verzi bylo pouze jedno slovo daného významu.

6 ZPRACOVÁNÍ A ANALÝZA ZÍSKANÝCH DAT

Při kontrole vyplněných dotazníků jsme pracovali s připraveným seznamem obsahujícím všechna zkoumaná slova, seřazená sestupně dle své frekvence v korpusu, k nimž jsme zaznamenávali příslušný počet špatných odpovědí. Jelikož se výzkumu zúčastnilo 240 žáků a každý z pěti dotazníků vyplňovala vždy jedna pětina respondentů, mohlo každé slovo čítat maximálně 48 špatných odpovědí. Ve skutečnosti byl nejvyšší počet špatných odpovědí 44 (u jednoho slova) a nejnižší počet špatných odpovědí 1 (u dvou slov). Průměrný počet špatných odpovědí byl 23, tudíž mírně nadpoloviční část všech zaznamenaných odpovědí byla správná.

pořadí	slovo	počet chybných odpovědí
1	Pobřeží	9
2	Odrůda	22
3	Tržba	24
4	Masivní	6
5	Rozhraní	27
6	Četný	35
7	Zřídka	16
8	Mínění	21
9	Sňatek	7
10	Předešlý	11
11	Poněvadž	24
12	Libovolný	2
13	Nástupce	8
14	Závazný	36
15	Stručně	17
16	Vzestup	18
17	Výčitka	3
18	Naléhat	21
19	Půvabný	5
20	Soucit	6
21	Odezva	5
22	Spotřebič	4
23	Údiv	7
24	Pomník	28
25	Pomsta	1

Tabulka č. 1: Prvních 25 položek výsledné tabulky

6.1 Vztah frekvence slov a povědomí o jejich významech

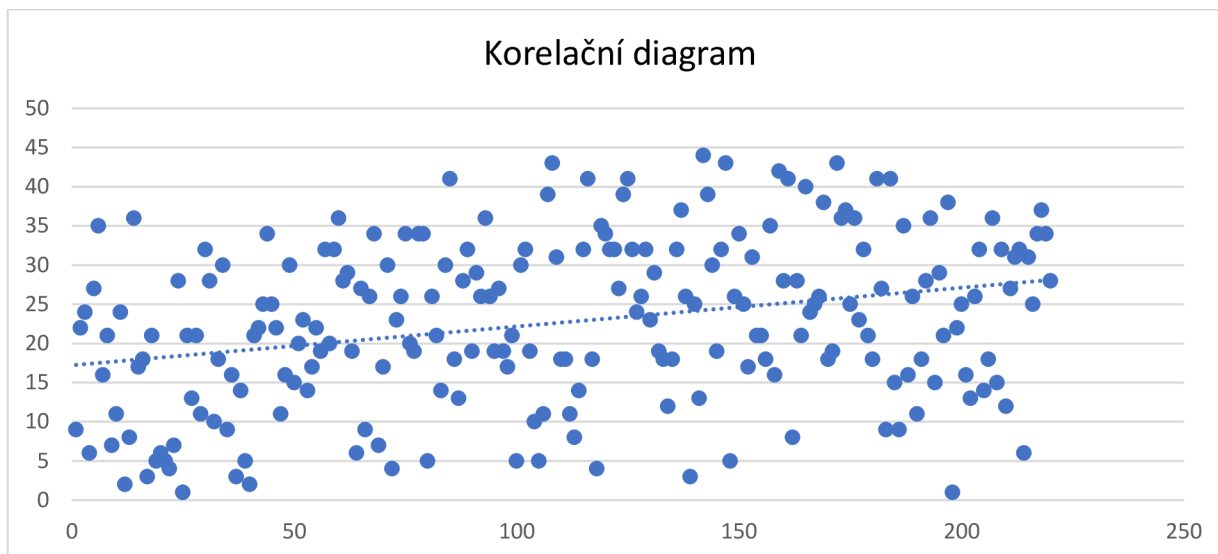
Aby mohlo být kvalifikovaně zodpovězeno na hlavní výzkumnou otázku, a tedy potvrdit, či vyvrátit hlavní výzkumnou hypotézu, je třeba vyhodnotit jednu z dílčích výzkumných otázek: zda má na povědomí o významech lexémů vliv frekvence jejich obecného užívání. V dané výzkumné hypotéze předpokládáme, že tomu tak je, a konkrétně že s klesající frekvencí obecného užívání slov klesá i povědomí o jejich významu mezi žáky. Pro zjištění vztahu mezi frekvencí a (ne)znalostí slov, jejichž hodnoty jsou uvedeny ve zmíněném seznamu zkoumaných slov (v kompletním znění dostupném v příloze č. 1), lze využít statistickou míru korelace, kterou rozumíme stupeň lineární závislosti dvou souborů hodnot. Vzorec pro výpočet korelace je:

$$\frac{\sum_{i=1}^n (f_i - \text{avg}(f))(z_i - \text{avg}(z))}{n * s(f) * s(z)},$$

kde $s(f)$, $s(z)$ jsou v našem případě směrodatné odchylky datových souborů pro frekvenci slova (f) a jeho znalost (z). Znalost slova je zde (v souladu se seznamem zkoumaných slov) vyjádřena v počtu chybných odpovědí, aby bylo možné ověřit tvrzení, že čím méně frekventované slovo je, tím menší je jeho znalost, a jednalo se tak o přímou úměru.

Hodnoty korelace se obecně pohybují od -1 do 1. Pokud je hodnota korelace -1, znamená to, že jde o zcela nepřímou závislost. Pokud je hodnota 0, mezi proměnnými není zjištělá lineární závislost, a pokud je hodnota 1, jedná se o zcela přímou závislost. Aby tedy došlo k potvrzení hypotézy, musela být hodnota kladná, a čím blíže by byla hodnotě 1, tím průkaznější by byla i předpokládaná závislost.

Hodnota korelace vyšla 0,29617. Její výsledek je promítnut do následujícího korelačního diagramu, v němž vodorovná osa značí klesající pořadí frekvence slova (1–220) a svislá osa počet špatných odpovědí (1–44).

Graf č. 1: Korelační diagram

Z výsledné hodnoty jakož i ze spojnice trendu v korelačním diagramu je patrné, že mezi hodnotami frekvence a znalosti existuje lineární závislost, byť není příliš silná (respektive je téměř třetinová). Ukázalo se, že mezi některými frekvenčně blízkými slovy se nacházejí značné výkyvy v počtu chybných odpovědí, které oslabují lineárnost vztahu, zároveň však lze v datech pozorovat jisté skutečnosti, jež naopak nasvědčují obecně se snižující hodnotě znalosti: například 40 špatných odpovědí bylo poprvé zaznamenáno až u slova s frekvenčním pořadím 85.

Výslednou hodnotu korelace považujeme za statisticky významnou, a potvrzujeme tedy tuto dílčí hypotézu. Lze polemizovat, proč není výsledek přesvědčivější; domníváme se, že je to způsobeno povahou dat v korpusových textech, se kterými se respondenti pravděpodobně nesetkávají příliš často (např. jsou ze dvou třetin tvořeny oborovými a publicistickými texty). Přesto jsme přesvědčeni, že jde o nejobektivnější a nejspolehlivější databázi jazykového materiálu současné češtiny, kterou bylo možné pro tento účel použít, a nadto je nezbytná k porovnání se středoškolsky vzdělanými jedinci, a tedy ke kompletnímu splnění hlavního cíle výzkumu.

6.2 Stav slovní zásoby absolventa 5. ročníku

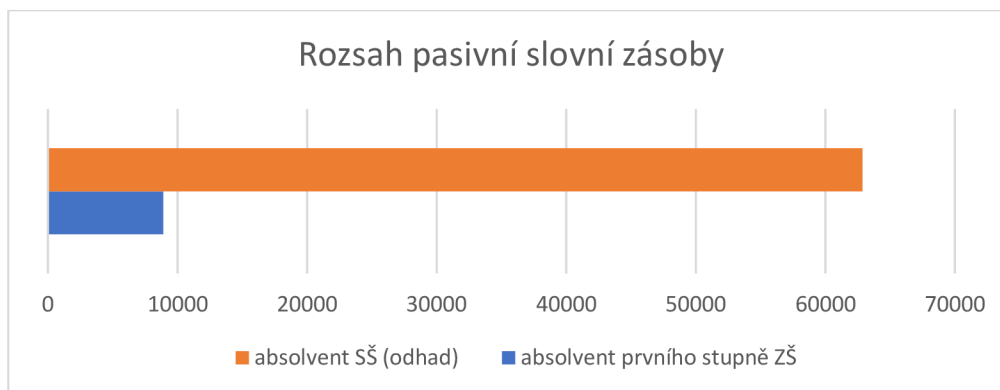
Hlavní výzkumná hypotéza udává, že slovní zásoba průměrného absolventa prvního stupně základní školy bude podpoloviční oproti středoškolsky vzdělanému jedinci, tj. o něco menší než cca 30 000 lexémů dle odhadu Hladké (2017b). Tato hypotéza vychází z věku

průměrného absolventa prvního stupně. Ten je sice oproti průměrnému čerstvému absolventu střední školy nadpoloviční, a žák v tomto věku navíc již prošel důležitou částí jazykové akvizice, na základě teoretických poznatků však předpokládáme, že do této doby docházelo zejména k ukotvování jádra slovní zásoby a že až v rámci dalšího studia jedinec nabude (alespoň pasivně) znalosti většiny dalších lexémů. Ne všichni absolventi prvního stupně základního vzdělání se nadto mohou stát i absolventy střední školy, což může hodnotu výsledku ještě oslabit.

Vzhledem k potvrzení dílčí hypotézy o klesající znalosti slov při jejich klesající frekvenci můžeme využít primární zamýšlenou metodu vyhodnocení, kterou je zohlednění frekvenční distribuce a stanovení hranice znalosti slovní zásoby u některého ze zkoumaných slov na základě jeho celkového frekvenčního pořadí. V jiném případě bychom museli frekvenční hledisko ignorovat a chápat zkoumaná slova jako blíže neprovázané zástupce podobně velkých výseků slovní zásoby.

Již ze závěrů předchozí hypotézy je zřejmé, že výkyvy ve znalostech slov se objevují i na začátku frekvenčního seznamu zkoumaných slov. Tak například slovo *rozhraní* neznala více než polovina respondentů, ačkoliv jde o 5. nejfrekventovanější slovo v seznamu (a 3 587. v původním seznamu všech slov z korpusu). Z tohoto důvodu by bylo irelevantní stanovit hranici slovní zásoby žáků podle prvního slova, u kterého se vyskytla větší část chybných odpovědí, a naopak bylo příhodnější považovat takové případy spíše za výjimky a jako hranici stanovit až pasáž, od níž se začnou vyskytovat pravidelně. U každé desítky slov jsme proto sledovali, zda se v ní vyskytl nadpoloviční počet slov, jejichž chybných odpovědí bylo více než správných. Jakmile tato situace poprvé nastala (a tyto případy tím pádem přestaly být výjimkami), určili jsme počátek dané desítky jako hranici, od které úroveň znalosti slovní zásoby není soustavná, začíná upadat. Tento stav se poprvé objevil u šesté desítky, nicméně už situace na přelomu páté a šesté desítky nasvědčovala obrácení trendu, neboť se zde vyskytla hned čtyři slova s většinou chybných odpovědí za sebou (s pořadím 59.–62.). Proto jsme slovo *stráň*, vyskytující se na 58. pozici v seznamu s 20 chybnými odpověďmi, vyhodnotili jako poslední slovo, které ještě žáci v průměru znají. Toto slovo má celkové frekvenční pořadí 8 889, zatímco následující zkoumané slovo *malebný*, které se vyskytuje na 59. pozici a spadá už do oblasti mimo soustavnou znalost, má celkové frekvenční pořadí 8 900. Jelikož tedy hranice leží mezi 58. a 59. pozicí, tj. mezi 8 889. a 8 900. příčkou celkového pořadí, přesněji ji určíme jako prostřední hodnotu tohoto intervalu, zaokrouhlenou na jednotky. Tou je hodnota 8 895.

Rozsah pasivní slovní zásoby průměrného absolventa prvního stupně základní školy dle našeho výzkumu tedy odpovídá 8 895 lexémům, což je sice hodnota podpoloviční, ale násobně menší, než by se takovým tvrzením standardně rozumělo. Ve skutečnosti jde o necelých 15 %, nikoliv o necelých 50 %, jak bylo předpokládáno.

Graf č. 2: Rozsah pasivní slovní zásoby

Rámcově se tedy hlavní výzkumná hypotéza potvrdila, odhad výsledku byl však hrubě nepřesný. Příčina této nepřesnosti může být dvojího charakteru: buď k podstatnějšímu nabytí slovní zásoby (a to až sedminásobnému) dochází až na druhém stupni základní školy a dále v průběhu středoškolské docházky (půjde-li o budoucí absolventy středních škol), nebo je už původní odhad pro průměrného středoškolsky vzdělaného jedince nadhodnocen čili ani takový jedinec nechová ve své pasivní slovní zásobě všechny lexémy obsažené v SSČ, případně odpovídající množství nejfrekventovanějších lexémů z korpusu. Jistou roli mohou hrát obě zmíněné příčiny a každou z nich by bylo možno ověřit navazujícími výzkumy.

6.3 Neznámá frekventovaná slova

První část třetí výzkumné hypotézy udává, že existují některá frekventovaná slova, jejichž význam značná část absolventů prvního stupně nezná. Za frekventovaná jsme považovali taková slova, která se vyskytují v nejzastoupenější čtvrtině slovní zásoby, a jelikož jsme vycházeli ze stanoviska hlavní výzkumné hypotézy, čtvrtina odpovídala prvním zhruba 7 500 lexémům⁵, tj. prvním 40 zkoumaným slovům (poslednímu z nich přísluší frekvenční pořadí 7 473.). Za značnou část respondentů jsme pak považovali více než polovinu, tj. alespoň 25

⁵ To je zároveň průměrná hodnota odhadu aktivní slovní zásoby (tedy 5 000 – 10 000 jednotek) dle Hladké (2017b), což podporuje anomálii, již tato část výzkumu řeší (tj. že se neznámá slova vyskytují dokonce v části, která běžně přísluší aktivní slovní zásobě).

chybných odpovědí u daného slova. Takových případů se mezi prvními 40 slovy vyskytlo 7, ale rozhodli jsme se zahrnout ještě další dvě slova (na pozicích 43 a 44), neboť (neostrou) frekvenční hranici 7 500 přesáhla pouze o necelých 100 míst. Tím pádem lze mluvit o existenci 9 neznámých frekventovaných slov (*rozhraní, četný, závazný, pomník, přilehlý, pomyslný, spára, milosrdný, nepřetržitý*), a tedy jasněmu potvrzení této části hypotézy.

Druhá část hypotézy udává, že neznámá frekventovaná slova existují pouze kvůli nějaké specifické okolnosti. U každého z 9 slov jsme se proto pokusili objasnit, proč se u nich tento jev vyskytl, respektive proč většina respondentů zvolila nesprávnou odpověď:

1) Slovo *rozhraní* bylo 5. nejfrekventovanějším zkoumaným slovem a počet chybných odpovědí u něj dosáhl 27 (tj. cca 56 %).

Rozhraní je:

- místní nebo časová hranice
- příprava na hru na hudební nástroj
- udržení rovnováhy
- časový údaj
- zahájení zápasu

Většina žáků zvolila možnost „příprava na hru na hudební nástroj“, což odpovídá strukturnímu významu slova *rozhraní* za předpokladu, že jde o spojení předpony *roz-* (jejímž nejčastějším významem je právě ‚zahájení‘; Šimandl, 2016) a verbálního substantiva slovesa *hrát* ve významu ‚provozovat hudbu‘. Tato interpretace, byť nelexikalizovaná, se jednoduše mohla stát příčinou zmatení v tomto případě.

2) Slovo *četný* bylo 6. nejfrekventovanějším zkoumaným slovem a počet chybných odpovědí u něj dosáhl 35 (tj. cca 73 %).

Četný je:

- čestný, poctivý
- ve velkém počtu
- potřebný, nutný
- zvolený, vybraný
- bez změny

Většina žáků zvolila možnost „čestný, poctivý“, proto se domníváme, že se zde příčinou stala grafická podobnost slov „čestný“ a „četný“.

3) Slovo *závazný* bylo 14. nejfrekventovanějším zkoumaným slovem a počet chybných odpovědí u něj dosáhl 36 (tj. 75 %).

Závazný je:

- lákavý
- povinný
- vděčný
- uzavřený
- složitý

V tomto případě nebyla žádná možnost volena výrazně častěji, přesto se domníváme, že stejně jako v předešlém příkladě mohlo dojít k záměně s graficky blízkým a mnohonásobně frekventovanějším slovem „zavázaný“, k němuž však není žádné slovo z výběru významově znatelně blíže než ostatní, proto možná respondenti využili nepodložené tipování více než obvykle.

4) Slovo *pomník* bylo 24. nejfrekventovanějším zkoumaným slovem a počet chybných odpovědí u něj dosáhl 28 (tj. cca 58 %).

Pomník je:

- sochařský výtvar k uctění památky
- sloupek značící okraj silnice
- jáma k pohřbení mrtvého
- druh sváteční květiny
- kruhovitý útvar spletený z květin

Většina žáků zvolila možnost „jáma k pohřbení mrtvého“. Nabízí se vysvětlení, že žáci slovo „pomník“ mají spojeno spíše než se sochařským uměním s okolností smrti.⁶

5) Slovo *přilehlý* bylo 30. nejfrekventovanějším zkoumaným slovem a počet chybných odpovědí u něj dosáhl 30 (tj. cca 63 %).

Přilehlý je:

- prudký, ostrý
- zbavený sil, vyčerpaný
- blízký, vedlejší
- zakázaný, nedovolený
- rozlehlý, prostorný

⁶ S touto okolností je ostatně dané slovo spojováno běžně; v seznamu jeho nejsilnějších kolokací z korpusu se na 1. místě vyskytuje „padlý“ (nejčastěji ve spojení „pomník padlým“).

V tomto případě byl počet odpovědí u každé z možností velmi vyrovnaný. Příčinou může být zmatení se slovesem *přilehnout*, od něž je zkoumané adjektivum vytvořeno a které má dle SSČ poněkud jiný význam: ‚těsně se přimykávat‘. Jeho dokonavý protějšek, *přiléhat*, příp. adjektivum *přiléhající*, mají tento význam (‚těsně se přimykát‘, resp. ‚těsně se přimykající‘) uveden jako hlavní (a až poté ‚být umístěn v těsné blízkosti‘, resp. ‚umístěný v těsné blízkosti‘). Ostatně proto tato tři slova tvoří v SSČ jedno společné hnízdo, kdežto adjektivum *přilehlý* je osamoceno (tvoří zvláštní heslo), neboť významu ‚těsného přimykání‘ nenabývá.

6) Slovo *pomyslný* bylo 31. nejfrekventovanějším zkoumaným slovem a počet chybných odpovědí u něj dosáhl 28 (tj. cca 58 %).

Pomyslný je:

- neskutečný, abstraktní
- lákavý, atraktivní
- uplynulý, minulý
- citlivý, vnímavý
- útočný, agresivní

Většina žáků zvolila možnost ‚citlivý, vnímavý‘, což lze interpretovat jako příklon těchto vlastností ke stavu myslí, která tvoří slovo tvorný základ slova *pomyslný* (-mysl-), neboť sloveso *vnímat* nese význam ‚postihovat smysly, rozumem‘ (a nabízené adjektivum *vnímavý* se definuje jako ‚schopný dobře *vnímat*‘).

7) Slovo *spára* bylo 34. nejfrekventovanějším zkoumaným slovem a počet chybných odpovědí u něj dosáhl 30 (tj. cca 63 %).

Spára je:

- sražená pára, mlha
- spojení, souvislost
- úzká mezera
- družstvo, tým
- neupřímnost, faleš

Většina žáků zvolila možnost ‚sražená pára, mlha‘. Opět se může jednat o mýlku způsobenou grafickou podobností, a to se slovem *pára*, podpořenou navíc domnělou předponou *s-* díky adjektivu *sražený* (*sražená pára = spára*).

8) Slovo *milosrdný* bylo 43. nejfrekventovanějším zkoumaným slovem a počet chybných odpovědí u něj dosáhl 25 (tj. cca 52 %).

Milosrdný je:

- vyjadřující slitování
- mající vysoké sebevědomí
- oznamující něco dobrého
- zodpovědný za své chování
- mající někoho v oblibě

Jak již bylo zmíněno, toto slovo jsme do seznamu neznámých frekventovaných slov zařadili až po dodatečné úvaze. Navíc má z celého výčtu nejméně chybných odpovědí (jen těsně nad polovic) a nejčastější odpověď byla ta správná, tudíž se nejedná o prototypický příklad této kategorie. Přesto na něm lze demonstrovat další potenciální příčinu zmatení: jelikož byly další nejčastěji volené odpovědi „oznamující něco dobrého“ a „mající někoho v oblibě“, lze vyvodit, že žáci tušili, že se jedná o slovo, které má pozitivní charakter a vyjadřuje dobro, libost. Mohli v tomto pojmu totiž rozpoznat velmi frekventované, a tudíž dobře známé základy od slov jako *milý (mil-)* a *srdce (srd-)*.

9) Slovo *nepřetržitý* bylo 44. nejfrekventovanějším zkoumaným slovem a počet chybných odpovědí u něj dosáhl 34 (tj. cca 71 %).

Nepřetržitý je:

- unavený, vyčerpaný
- neuvěřitelný, neskutečný
- plynulý, trvalý
- důležitý, závažný
- závislý, nesamostatný

I toto slovo bylo do seznamu zařazeno dodatečně, nicméně v něm má právoplatnější pozici než slovo předchozí, neboť počet chybných odpovědí v jeho případě dosáhl třetí nejvyšší hodnoty z analyzovaných devíti slov. Nadto je z odpovědí patrná ta nejčastěji volená, kterou je „neuvěřitelný, neskutečný“ a jejíž příčinu lze zřetelně objasnit: v dané odpovědi se v jako jediné vyskytují slova s touž předponou (*ne-*) jako ve zkoumaném slově. Tato předpona má v češtině jediný význam: negaci (Šimandl, 2016). Je tedy logické, že žáci hledali nejjednodušší cestu, kterou byl rovněž negovaný ekvivalent.

U každého z devíti neznámých frekventovaných slov se tedy podařilo uvést a odůvodnit příčinu jejich výskytu. Byla tím potvrzena i druhá část třetí hypotézy, jakož i daná hypotéza ve svém celku. Některé závěry této části hypotézy mohou posloužit k přípravě případného dalšího obdobně zaměřeného dotazníku. Jeho autor se díky nim může dozvědět, které typy formulací

mohou svést respondenta k označení nesprávné odpovědi dříve, než se nad otázkou více zamyslí. Dle účelu daného šetření se pak může rozhodnout, zda je vhodné, či nevhodné takové možnosti zařadit.

6.4 Známá nefrekventovaná slova

Kromě existence neznámých frekventovaných slov vyplynul z výsledků výzkumu i opačný fenomén, s nímž jsme původně nepočítali: existence známých, avšak málo frekventovaných slov. Zaměřili jsme se proto i na takové případy a opět se pokusili odůvodnit jejich výskyt.

Za málo frekventovaná slova jsme považovali taková slova, která se vyskytla v části frekvenčního spektra, o níž jsme v rámci hlavní výzkumné hypotézy ani nepřepokládali, že může být pevnou součástí slovní zásoby absolventa prvního stupně základní školy, tj. slova s frekvenčním pořadím nad 30 000. Těch bylo v seznamu zkoumaných slov 18 (na pozicích 203–220). Za relevantní část respondentů jsme stejně jako v předchozí části považovali více než polovinu, proto muselo jít o méně než 25 chybných odpovědí u daného slova. Takových případů se vyskytlo 5 (*čiperný, okoralý, zardousit, dlaha, sosák*), ale rozhodli jsme se zahrnout ještě jedno slovo (*šprýmař*, na pozici 198), neboť není příliš vzdálené od stanovené frekvenční hranice (necelých 2 000 míst v seznamu všech slov z korpusu), ale především je to jedna z pouhých dvou položek z celého seznamu zkoumaných slov, u níž byla zaznamenána jen jediná chybná odpověď, čímž jde o vysoce abnormální jev, hodný komentáře.

1) Slovo *šprýmař* bylo 198. nejfrekventovanějším zkoumaným slovem (22. od konce) a počet chybných odpovědí u něj dosáhl pouze 1 (tj. cca 0,5 %).

Šprýmař je:

- ten, kdo rád vtipkuje
- ten, kdo hraje na hudební nástroj
- ten, kdo cestuje za poznáním
- ten, kdo něco objevil
- ten, kdo chová hospodářská zvířata

Paradox suverénní znalosti významu tohoto slova a jeho relativně nízké frekvence v korpusu může být dán typem textů, v nichž se slovo vyskytuje. I z korpusových dat vyplývá, že je zastoupeno z většiny v prozaické beletrii, a navíc je díky své povaze (téma legrace, zábavy) typické pro komunikáty blízké dětskému publiku. Žáci jej mohou znát třeba z pohádek,

z nichž některé toto slovo obsahují přímo ve svém názvu; namátkou *Šprýmař Till* (podle známé postavy Enšpígl, německého lidového šprýmaře) nebo *Pohádka o pamu Okurkovi a ředkvičce Šprýmaři*⁷. A například v Příbrami byl při příležitosti státního svátku v loňském roce připraven dětský zábavní program *Haviřské šprýmování*⁸.

2) Slovo *čiperný* bylo 205. nejfrekventovanějším zkoumaným slovem (16. od konce) a počet chybných odpovědí u něj dosáhl 14 (tj. cca 6 %).

Čiperný je:

- moderní, novodobý
- silný, pevný
- hbitý, aktivní
- chytrý, chápavý
- důvěrný, blízký

Domníváme se, že i toto slovo disponuje podobnými charakteristikami jako předchozí označení *šprýmař*, a že tedy jeho neočekávaná znalost souvisí s četným výskytem v dětském prostředí. Příkladem může být oblíbená série filmů *Alvin a Chipmunkové*, které popisují (i dle oficiálních anotací) život tří „*čiperných* veverek“. Jeden díl dokonce nese název *Alvin a Chipmunkové: Čiperná jízda*. Děti si slovo mohou pamatovat i z oblíbené básničky *Veverka Čiperka* či stejnojmenné knihy. Existuje také přirovnání *čiperný jako veverka* (viz Čermák, 2009), se kterým se žáci mohou setkat v hodinách českého jazyka nebo při vlastní četbě.

3) Slovo *okoralý* bylo 206. nejfrekventovanějším zkoumaným slovem (15. od konce) a počet chybných odpovědí u něj dosáhl 18 (tj. cca 8 %).

Okoralý je:

- opakovaný
- oschlý
- opačný
- oloupaný
- oslabený

Přestože slovo *okoralý* dosáhlo v této kategorii nejvíce chybných odpovědí, stále se projevila jeho nadprůměrná znalost, která může být způsobena častým užíváním tohoto slova při běžném hovoru v domácnosti (na rozdíl od veřejných textů uložených v korpusu)

⁷ Viz <https://skocova.blog.idnes.cz/blog.aspx?c=393739>.

⁸ Viz <https://www.muzeum-pribram.cz/cz/hornicky-skanzen-brezove-hory/detail/havirske-sprymovani/956/>.

v souvislosti s chlebem (což je ostatně i dle korpusových dat jeden z nejsilnějších kolokátů tohoto slova). Pečivo je každodenní potravina a jeho ztvrdnutí je jev, ke kterému může jednoduše dojít. Základ slova je navíc podobný frekventovanějším výrazům *kůra*, *kůrka*, označujícím tvrdou, vypečenou vrstvu na povrchu chleba.

4) Slovo *zardousit* bylo 208. nejfrekventovanějším zkoumaným slovem (13. od konce) a počet chybných odpovědí u něj dosáhl 15 (tj. cca 7 %).

Zardousit je:

- zaškrtit, zadávat
- ztratit, zmizet
- poradit, doporučovat
- vyčítat, vytýkat
- sloužit, obsluhovat

V případě tohoto slova se mohla projevit podobnost slovtvorby, jelikož správná odpověď je jediná, která obsahuje výrazy s touž předponou (*za-*). Navíc toto slovo dle korpusových dat opět převažuje v prozaické beletrii a je k nalezení v pohádkách (např. *Jak lišák vedl vlka do ovčína*, *O duši a dívce*, *Moravské národní pohádky*); domníváme se, že důvodem zde může být snaha o eufemizaci pro dětské publikum (na rozdíl od použití etymologicky průhlednějších výrazů *zaškrtit* nebo *zadávat*).

5) Slovo *dlaha* bylo 210. nejfrekventovanějším zkoumaným slovem (11. od konce) a počet chybných odpovědí u něj dosáhl 12 (tj. cca 5 %).

Dlaha je:

- pomůcka k znehybnění zlomeniny
- drahý kámen
- bodná zbraň s ostrým hrotem
- obklad stěny místnosti
- přístroj sloužící k nabíjení

Zlomeniny jsou typické právě pro raný věk, proto se domníváme, že děti buď mají s touto pomůckou vlastní zkušenost, nebo ji mohli vidět a seznámit se s ní u svých vrstevníků. Jelikož jsou dlaha či sádry spojeny s úrazy, jež bývají pro děti velkými a nepříjemnými událostmi, je pravděpodobné, že jim zážitky s nimi související utkvějí v paměti, a to včetně použité pomůcky ke znehybnění. Že význam slova souvisí s nemocničním prostředím, může být patrné také díky známé fiktivní postavě lékaře Julia Dlahy z kultovního animovaného seriálu *Simpsonovi*.

6) Slovo *sosák* bylo 214. nejfrekventovanějším zkoumaným slovem (7. od konce) a počet chybných odpovědí u něj dosáhl 6 (tj. cca 3 %).

Sosák je:

- ústrojí některého hmyzu k nasávání potravy
- jemný tenký útvar vyrůstající z pokožky
- předmět k zapínání oděvu
- slaměný klobouk
- přístroj na vysávání prachu

Jedním z důvodů, proč žáci znali význam tohoto slova, může být to, že se (ve své zdrobnělé variantě) objevuje v proslulé dětské písničce s názvem *Na políčku v jetelíčku* z dětského loutkového seriálu *Příběhy včelích medvídků*. Včela je rovněž zvíře, s nímž se děti seznamují již v raném dětství a například v mateřské škole si povídají o jejím významu pro přírodu a popisují její tělo, jehož nápadnou součástí je právě sosák, který navíc postrádá jednoslovný ekvivalent. V korpusových textech není toto slovo tolik zastoupeno zřejmě z důvodu specifčnosti této reálie (omezení na texty o určitých druzích hmyzu).

I u každého z šesti známých málo frekventovaných slov se podařilo uvést a odůvodnit příčinu jejich výskytu, což opět může posloužit ke kvalitnější přípravě podobného výzkumu. Zároveň tím vyšla najevo omezení podkladového materiálu z korpusu, se kterými je nutno v rámci daného typu výzkumu počítat. Jelikož však anomálií (tj. výskytů známých málo frekventovaných slov) nebylo mnoho, lze materiál i z tohoto hlediska stále pokládat za spolehlivý.

7 AKTIVITY K ROZŠIŘOVÁNÍ SLOVNÍ ZÁSObY ŽÁKŮ NA PRVNÍM STUPNI ZŠ

Hlavní část našeho výzkumu prokázala, že míra slovní zásoby absolventa prvního stupně základní školy nedosahuje průměrně příliš vysoké hodnoty, proto je záhodno soustředit se na způsoby jejího vylepšení. A jelikož dítě tráví podstatnou část dne právě ve škole, jejímž účelem je vzdělávat jej ve všech ohledech, je příhodné rozvíjet jeho slovní zásobu především v tomto prostředí. V této části práce proto nabízíme návrhy některých aktivit a her sloužících k rozvoji slovní zásoby, které je vhodné zařadit do výuky formou jejího poutavého zpestření.

7.1 Aktivity s využitím praktických pomůcek

Děti ve věku kolem 11 let jsou hravé a uvítají v rámci výuky také zábavní program s využitím nevšedních, speciálních pomůcek. Aktivity tohoto typu je mohou motivovat k projevení dalšího zájmu o učivo a pomohou udržet jejich koncentraci.

7.1.1 HádejSlova.cz

V dnešní době představují každodenní součást života moderní technologie. Děti se rády baví zejména u počítačů, tabletů či mobilních telefonů. Elektronická zařízení však často mají ve vyučování mimo svůj dosah nebo je do školy nenosí vůbec, aby jimi nebyly rozptylovány. Jejich účelné uplatnění ve výuce však může mladé uživatele obeznámit s novými, a sice naučnými způsoby využití a přimět je k pozdějšímu využití dané aktivity i ve svém volném čase.

Jedním z nich je logická internetová hra HádejSlova.cz, kterou lokalizoval vývojář Antonín Kmoch dle populárního anglického originálu Wordle, vytvořeného pod záštitou amerického deníku The New York Times⁹.

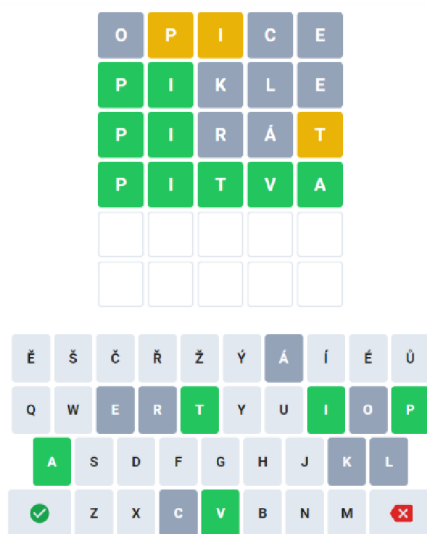
Úkolem hráče je uhodnout konkrétní slovo skládající se z pěti písmen. Na jeho uhodnutí je vymezeno šest pokusů. Po zadání a odeslání prvního pokusu, který musí být stejně jako všechny ostatní platným českým slovem, se každé písmeno zobrazí v určité barvě. Pokud je to šedá, znamená to, že dané písmeno se v hledaném slově vůbec nevyskytuje, a při dalších pokusech tedy není potřeba s ním pracovat. Pokud se písmeno zbarví oranžovou barvou,

⁹ Dostupné na <https://www.nytimes.com/games/wordle/index.html>.

v hledaném slově se vyskytuje, ale na jiné pozici, než na které jej uvedl hráč. Zelené zbarvení pak znamená, že je písmeno na správné pozici. Cílem je zelené zbarvení všech písmen, a tedy uhodnutí hledaného slova. Hra je dostupná na webu <https://hadejslova.cz/>, kde všichni účastníci hádají ve stejném období stejné slovo. Jednou za 24 hodin dojde k automatické aktualizaci stránky a zobrazí se nové zadání, přičemž se však lze vrátit i ke všem zadáním dřívějším.

Žáci si promyšlením kombinací na základě dostupných a stále přibývajících informací o možných pozicích jednotlivých písmen trénují analytické myšlení a zároveň aktivizují složky slovní zásoby, a to včetně té pasivní. V případě, že ve hře neuspějí, a nepodaří se jim tedy uhodnout hledané slovo ani na šestý pokus, zobrazí se jim správný výsledek, čímž svou slovní zásobu obohatí o nový prvek, pokud jej do té doby ještě neznali. S vyučujícím si pak mohou význam a užití daného slova objasnit.

V rámci výuky je možné tuto aktivitu realizovat buď společným řešením u projekčního plátna nebo obrazovky, nebo ji zadat jako (bonusový) domácí úkol a následně ohodnotit případný správný výsledek na základě doložení postupu, který se v rámci jednoho zařízení automaticky ukládá.

Obr. 1: Příklad úspěšného průchodu hrou HádejSlova.cz

7.1.2 Příběhy z kostek a Nekonečný příběh

Příběhy z kostek, vydané společností Mindok, jsou českou verzí stolní hry, původně vytvořenou francouzskou společností Zygomatic. Hra se skládá z 9 hracích kostek, jejichž strany jsou opatřeny rozličnými obrázky.

Úkolem hráče je vzít si předem domluvený počet kostek, hodit jimi a následně vymyslet a říct krátký příběh na základě obrázků, které se na horních stranách kostek ukáží po hodu.

Aktivita trénuje představivost a posiluje vyprávěcí schopnosti žáků, k nimž je zapotřebí patřičná slovní zásoba. Pedagog může pozorovat, jaké typy vyjádření činí žákovi problém, a na co tedy klást důraz při výuce slohové nauky. Zároveň mu může pomoci nalézt vhodný výraz v případě, že žák neví, jak v příběhu pokračovat. Do nápovědy lze zapojit i spolužáky, které může pedagog rovněž vyzvat k tomu, aby se pokusili upravit formulace pasáží, které se jim zdály nesrozumitelné, případně aby po konci tahu převyprávěli daný příběh vlastními slovy, čímž se kromě rozvoje slovní zásoby a mluvních dovedností ověřuje také jejich pozornost a vnímavost.

Aktivitu je možné provozovat v menších uskupeních, z nichž se každé pořádá v jednom koutku, u jednoho stolu. Žáci se na tahu střídají buď po odvyprávění celého příběhu, nebo po jeho jednotlivých částech. Ve druhém případě může například být každému žáku vyhrazena jedna kostka čili jedna část příběhu. Pro posílení tréninku improvizace je příhodné hodit další kostkou až po skončení předchozí části příběhu, aby nikdo z přítomných dopředu nevěděl, jak může vyprávění pokračovat.

Obr. 2: Ilustrační obrázek hry Příběhy z kostek¹⁰

¹⁰ Dostupné na <https://www.stavebnice-hry.cz/ImgZbozi/Maxi/m-pribehy-z-kostek-fantazie-43231.jpg>.

Podobná aktivita je též hra Nekonečný příběh, využívající speciální karty, které vydala česká společnost Imaglee s. r. o. Lícová strana každé karty obsahuje několik obrázků, podle kterých hráči sestavují příběh. Ve svých tazích se pravidelně střídají a lze se domluvit, kolik karet každý z nich v rámci tahu otočí, a jak dlouhou část příběhu tedy bude muset odvyprávět.

Obr. 3: Ilustrační obrázek karet Imaglee¹¹

7.1.3 Slovní smršť

Slovní smršť je možné pojmenování aktivity, při níž se využívá známá pomůcka – tikající atrapa bomby (případně postací jiný přístroj s časovačem, např. kuchyňská minutka nebo budík).

Úkolem hráčů je vymyslet co nejvíce slov odpovídající určitému klíči v co nejrychlejším čase. V rámci výuky může pedagog vybrat takový klíč, kterým co nejefektivněji doplní aktuální jazykové potřeby žáků. Příkladem jsou slova začínající daným písmenem či slabikou/předponou, slova určitého slovního druhu, slova náležící do konkrétního deklinačního typu, slova z jedné vrstvy slovní zásoby atp.

Při hře ve škole žáci sedí nebo stojí v kruhu. Pedagog určí začínajícího hráče, kterému předá atrapu bomby a popíše klíč, podle kterého budou žáci volit slova. Jakmile žák časovač

¹¹ Dostupné na <https://imaglee.com/wp-content/uploads/2020/10/obrazek-1024x1024.png>.

drží, vysloví slovo odpovídající klíči a předá časovač vedlejšímu spolužákovi. Takto hra pokračuje, dokud nevyprší časový limit určený časovačem. Pokud je vysloveno nenáležité slovo, je na to daný žák pedagogem upozorněn a nemůže předat časovač dále, dokud svou odpověď nenapraví. Hráč, který měl časovač v ruce v době, kdy časový limit vypršel, ze hry vypadává, případně dostává trestný bod. Vítězí hráč, který zůstane ve hře jako poslední, případně který má po stanoveném počtu kol nejmenší počet trestných bodů.

Tato aktivita pomáhá k cílenému rozvoji vybraných okruhů slovní zásoby a lze díky ní názorně vyvrátit případné omyly nebo doplnit nedostatečné znalosti žáků. Po skončení jedné hry se totiž pedagog může vrátit k chybným odpovědím a objasnit jejich příčinu, případně dát prostor druhým žákům, aby se pokusili vysvětlit, proč dané slovo nesplňuje požadavek určený klíčem.

7.2 Aktivity bez využití speciálních pomůcek

Pro zlepšení slovní zásoby lze využít také aktivity, k jejichž realizaci nejsou potřeba žádné speciální pomůcky, a proto je lze do výuky zařadit kdykoliv.

7.2.1 Popiš slovo

Popiš slovo je klasická kooperativní hra, která efektivním způsobem prověřuje šíři slovní zásoby a schopnosti vyjadřování.

Úkolem hráče je popsat význam určitého slova tak, aby spoluhráči co nejdříve odhalili, které slovo bylo zadáno. Při popisu se nesmí použít slovotvorný základ daného slova.

Při aktivitě se žáci střídají a každý z nich postupně popisuje jiné slovo, zatímco návrh správného řešení může podat kdokoli, kdo se o to přihlásí. Je možné zavést doplňující pravidla, např. omezit počet pokusů podaných návrhů každého spoluhráče na jeden. Pro posílení zábavní složky aktivity mohou být slova losována např. z klobouku.

Alternativně je možné hrát hru i opačným způsobem – jeden hráč se snaží přijít na hledané slovo, zatímco ostatní se (ve skupince nebo skupinkách) domlouvají, jaký nejlepší popis zvolit. V takové verzi, která je vhodná využít pro náročnější slova nebo slovní spojení, aktivita cílí na budování spolupráce a techniku tzv. brainstormingu.

Podobná technika lze využít i v obměně známé hry slovní fotbal – v tzv. šifrovaném slovním fotbalu. Při této aktivitě hádá popisované slovo jen jeden hráč (následující v předem

dohodnutém pořadí) a další slovo určí on sám tak, aby začínalo na poslední písmeno předchozího slova.

7.2.2 Slovní šifra

Cílem hry, která může být označena jako slovní šifra, je odhalit určité slovo, skrývající se v kódu. Ten je složen ze tří složek – písmena, jež odpovídá začátečnímu písmenu hledaného slova, čísla značícího celkový počet písmen ve slově a slovní nápovědy, která se skládá ze dvou až čtyř pomocných slov, významově souvisejících s hledaným slovem. Příklady zadání a odpovědí jsou:

- kód: L3 (zvíře, znamení zvěrokruhu) – řešení: lev,
- kód: Z5 (klíč, sídlo šlechtice) – řešení: zámek,
- kód: K6 (mince, strom, král) – řešení: koruna,
- kód: Z5 (savec, přechod) – řešení: zebra,
- kód: M5 (část roku, noc, nebe) – řešení: měsíc,
- kód: L4 (strom, papír) – řešení: list.

Do hry lze zapojit i slova jiných slovních druhů a jako nápovědu využít gramatické údaje, např.:

- kód: M5 (co dělat se špinavým nádobím, 2. osoba jednotného čísla přítomného času) – řešení: myješ,
- kód: T7 (není ostrý, 2. stupeň) – řešení: tupější,
- kód: P7 (o jedno větší než čtyři, násobná číslovka) – řešení: pětkrát.

Tato aktivita napomáhá žákům k rozvoji analytického myšlení a schopnosti složení informace z jejich kusých částí. Pedagog může záměrně testovat právě ta slova, u nichž má podezření, že žákům jejich významy činí problémy, případně vhodně využívat jiný druh slovních nápověd u gramaticky náročnějších slov. Množstvím a zněním nápověd, případně jejich postupným doplňováním může také účelně stěžovat, či naopak zjednodušovat hru. Výhodou aktivity je navíc to, že lze hrát v celém kolektivu, a všichni jsou tak ve stejnou chvíli stejně zaměstnáni.

7.2.3 První slovo platí

Aktivita, kterou lze pojmenovat jako První slovo platí, cílí na rozvoj představivosti prostřednictvím asociací.

Ve školním prostředí moderuje aktivitu pedagog, který vysloví libovolné slovo (např. *pes*), na které musí konkrétní žák reagovat co nejrychlejší vyslovením jiného slova, které ho v danou chvíli napadlo. Poté se pokusí objasnit, jaký vztah mezi sebou obě slova mají (např. *kočka* – je to slovo významově souřadné; *zvíře* – je to slovo významově nadřazené; *ocas* – označuje část psího těla, *Tonda* – mého kamaráda Tonda v létě pokousal pes, ...). Poté, co pedagog potvrdí, že žákovo vysvětlení bylo dostatečně smysluplné, případně i věcně správné, zadá jiné slovo dalšímu žákovi. V případě, že žák nedokáže důvěryhodně popsat vztah mezi slovy, vypadne ze hry, případně obdrží trestný bod. Vítězí hráč, který zůstane ve hře jako poslední, případně který má po stanoveném počtu kol nejmenší počet trestných bodů. Pro urychlení hry je možné žáky seskupit (např. po třech osobách) a zadat jim slovo zároveň. Kdo první vysloví nějaké slovo a úspěšně obhájí souvislost, pokračuje ve hře, případně jeho protihráči získají trestné body.

Aktivita prověřuje hned několik dovedností, kterými jsou kromě představivosti i postřeh, rozhodování pod (časovým) tlakem, uvědomování si souvislostí nebo věcné a přesvědčivé vyjadřování. Žák si díky zapojení do aktivity může upevnit svou sémantickou síť slov a lépe si v ní kategorizovat pojmy a vztahy.

7.3 Průběžný rozvoj slovní zásoby

K rozvoji slovní zásoby nemusíme vždy využívat pouze konkrétně zaměřené aktivity, ale můžeme k němu přistoupit celistvě a systematicky. Žáci se totiž setkávají se slovy, jejichž významu nerozumějí, v nejrůznějších situacích doma i ve škole. Taková slova mohou nalézt například v učebnicích a jiných knihách, v audiovizuální tvorbě nebo je uslyší ve spontánním projevu jiné osoby. Pokud se během výuky ukáže, že se některý žák s neznámým slovem setkal, nebo k takovému setkání dojde přímo ve vyučovací hodině, je vhodné nastalé situace využít k obohacení znalostí celé třídy:

Pokud se s neznámým slovem setkáme, zjistíme, zda někdo ve třídním kolektivu zná jeho význam. Zjištění provedeme tím, že zadáme úkol použít dané slovo ve větě. Žákům zdůrazníme, že z věty musí být co nejzřejmější, jaký význam slovo má. Jako ukázka může sloužit příklad z naší praxe ve čtvrté třídě, v jejímž rámci jsme se díky úryvku v čítance setkali s výrazem *číše*, na jehož význam se žáci zeptali. Při testování znalosti na použití slova ve větě by vzor nevhodně sestavené věty zněl „Kde je číše?“, neboť z takové věty by nebylo možné vydedukovat, jaký význam slovo *číše* nese. Vzor vhodně sestavené věty by mohl znít:

„Pozvedněme číše a připijme si“. Žáci, které slovo neznali, si pak díky této krátké aktivitě objasní jeho význam, a žáci, kteří jej znali a pokusili se s jeho využitím sestavit větu, si zase procvičí schopnost jednoznačného vyjadřování a správného formulování. V našem případě však většina žáků vůbec nevěděla, co toto slovo znamená, a pouze jeden žák tušil, že se jedná o nějaké nádobí, jehož druh však nedokázal specifikovat. Taková situace jistě není ojedinělá, a pokud nastane, lze žákům zadat zjištění významu slova jako domácí úkol společně s vymyšlením dvou vět, které budou toto slovo obsahovat. Žáci se mohou význam slova dozvědět například pomocí internetu, slovníku či rozhovoru s rodiči. Další den pak žáci ve třídě přednesou vymyšlené věty a představí, co o významu daného slova zjistili.

Je důležité podnítit žáky ke zvědavosti, aby sami přicházeli s objevy nových slov, která budou prezentovat v rámci výuky. Případně může pedagog dopředu z učebnic či jiných výukových materiálů vytipovat slova, o nichž se domnívá, že s nimi žáci nebudou obeznámeni, a na jejich význam se zeptat (např. po přečtení ukázky staršího díla z čítanky). S žáky pak může vytvořit tzv. Slovník pojmů, do kterého si každé neznámé slovo, ať už odkudkoliv získané, včetně jeho vysvětlení a příkladu užití zapíše. Je vhodné stanovit dobu, za kterou si vždy všechna předešlá slova zopakují, a formu, kterou se opakování slov bude realizovat, například jednou za měsíc v podobě (součásti) testu, doplňovačky, křížovky, ...

Další možností, jak lze Slovník pojmů plynule rozšiřovat, je stanovení dne, ve kterém se žáci pravidelně seznámí s jedním novým slovem, které pedagog určí dle vlastního uvážení.

Protože žáci při popsání aktivitě pouze nepřijímají hotové informace o významu slov, ale sami si je zjišťují a vyhledávají, je pro ně pak jejich zapamatování jednodušší. A tím, že se slovem tvoří věty, a prakticky s ním tak pracují, si upevňují jeho význam ještě více. Důležitým faktorem je též vzájemná interakce mezi žákem, který význam zná, a tím, který jej nezná a snaží se jej objasnit. Nedochozí tudíž pouze k mechanickému memorování informací, ale k atraktivnějšímu a činorodějšímu způsobu získávání vědomostí a dovedností, což je přínosným doplněním klasického výkladu.

8 DISKUZE

Stěžejní část výzkumné části této práce ukázala, že rozsah pasivní slovní zásoby průměrného absolventa prvního stupně základní školy odpovídá 8 895 lexémům, což činí necelých 15 % odhadovaného rozsahu pasivní slovní zásoby středoškolsky vzdělaného jedince.

Podarilo se nám nalézt informace o dvou výzkumech podobného zaměření: Příhoda (1963) zmiňuje studii Divokého, která tvrdí, že sedmileté dítě disponuje znalostí 18 633 slov, jedenáctileté 26 468 slov a patnáctileté dítě 30 263 slov. Počet slov, které zná sedmileté dítě, je přitom podobný jako v závěru Hurlockové z roku 1980, zmíněném Langmeierem a Krejčířovou (2006), jež uvádí u takto starých dětí znalost 20 000 slov. V šesté třídě, tj. cca ve věku 12 let, se však výsledky výzkumů liší, protože u těchto dětí uvádí Hurlocková znalost 50 000 slov, což je skoro dvakrát více, než zmiňuje Příhoda. Můžeme pozorovat, že Hurlocková počítá v době od šesti do dvanácti let s nárůstem 30 000 slov, zatímco Příhoda uvádí v tomto rozmezí nárůst pouze 7 835 slov. Výsledky obou těchto studií se neshodují jednak mezi sebou, jednak ani s výsledky našeho výzkumu, který prokázal znalost 8 895 slov u jedenáctiletého až dvanáctiletého dítěte, což je o 17 573 méně, než uvádí Příhoda, a o 41 105 méně, než zmiňuje Hurlocková.

Důvodů rozdílnosti výsledků může být více. Domníváme se, že ten nejzásadnější spočívá v odlišné metodice zkoumání. Ta u obou zmíněných výzkumů není k dispozici, ale vzhledem k jejich datu publikování je jisté minimálně to, že nemohl být využit reprezentativní korpus, a tedy ani sestaven dotazník na stejném principu jako při našem šetření. Ostatně samotné stáří výzkumů, a tedy generační proměny uběhlé od té doby rovněž nasvědčují existenci rozdílných závěrů. V úvahu se musí vzít také značné výkyvy v rozsahu slovní zásoby mezi dětmi v tomto věku, které se projeví už i napříč naším vzorkem. Je tedy vysoce pravděpodobné, že týž výzkum s jiným složením respondentů by ukázal poměrně odlišné výsledky. V neposlední řadě není zřejmé, jak který výzkum přistupoval k pojmu „slovo“, a co vše pod něj tedy zahrnul, a v úvahu je třeba brát také fakt, že výzkum Hurlockové se týkal angličtiny. V případě jejích závěrů je nicméně podezřelé, že by slovní zásoba 12letých dětí dosahovala hodnoty, která není až tolik vzdálená od rozsahu SSČ, jež dle Hladké (2017b) přibližně odráží rozsah slovní zásoby až středoškolsky vzdělaného jedince. Krom toho se na základě svých zkušeností nejen při sestavování dotazníku a konzultací některých položek s okolím domníváme, že pasivní slovní zásoba průměrného středoškolsky vzdělaného jedince rozsahu SSČ zdaleka nedosahuje.

Považujeme proto za žádoucí uskutečnit k této problematice další výzkum, a tím potvrdit, či vyvrátit toto tvrzení.

Ve výzkumné části naší práce jsme dále zjišťovali, zda má frekvence obecného užívání lexémů vliv na povědomí o jejich významech u absolventů prvního stupně základních škol. Ukázalo se, že mezi těmito hodnotami lineární závislost existuje, byť není tak silná, jakou jsme očekávali. Hypotézu jsme potvrdili, ale výsledek nebyl zcela přesvědčivý, což jsme se pokusili vysvětlit povahou dat v korpusových textech, jejichž využití však bylo záměrné a vlastně i nezbytné. Pokud by měl být výzkum téhož zaměření zopakován, nevolili bychom proto jiný zdroj dat, ale spíše jiná slova ke zkoumání. Avšak vzhledem k tomu, že slova, která byla předmětem zkoumání, jsme vybrali náhodně (ovšem v mantinelech vytyčených danými podmínkami), nepředpokládali bychom významně odlišný výsledek. Jsme přesvědčeni, že znatelně jiné závěry by přinesl až jiný vzorek respondentů, neboť při vyhodnocování dotazníků jsme mimo jiné upozorovali na rozdíly mezi žáky z jednotlivých škol. Náš výzkum měl však za cíl popsat průměrný stav, proto jsme tento faktor při analýzách nereflektovali a všem odpovědím přiřkli touž váhu. Bylo by však užitečné zhodnotit tento jev přídatnými výzkumy.

Zaměřili jsme se také na existenci frekventovaných slov, jejichž význam značná část absolventů nezná, a snažili se zjistit, zda je tato neznalost ovlivněna nějakou specifickou okolností. Ke každému takovému slovu jsme dokázali najít odůvodnění, a potvrdili tím danou hypotézu. Kromě existence neznámých frekventovaných slov vyplynul z výsledků výzkumu i opačný jev: existence známých, avšak málo frekventovaných slov. U každého slova se opět podařilo odůvodnit jejich výskyt. Zmíněná odůvodnění u obou fenoménů mohou posloužit k případným dalším výzkumům podobného typu; sami bychom se příště některými doporučeními, která z nich vyvstávají, řídili při výběru slov ke zkoumání i při formulování možností odpovědí, abychom co nejvíce zabránili případnému zkreslení výsledků. Zejména bychom se snažili v nabídnutých odpovědích více vyvarovat užití graficky podobných slov (zvláště těch nepříbuzných) se slovy zkoumanými.

ZÁVĚR

Tato diplomová práce se zabývala rozsahem a rozvojem pasivní slovní zásoby průměrného absolventa prvního stupně základní školy a jejich okolnostmi. Sestávala ze dvou částí; teoretické a empirické.

V teoretické části jsme se věnovali charakteristice slovní zásoby, v jejímž rámci jsme mimo jiné uvedli rozdělení slov dle stylových příznaků, které nesou. Dále jsme popsali systém tvoření slov v češtině, a zvláště rozdíl mezi aktivní a pasivní slovní zásobou, protože toto vymezení je klíčové pro výzkumnou část práce. Prostor jsme věnovali také faktorům, na nichž záleží rozsah a rozvoj slovní zásoby, a typologii slovníků. Zdůraznili jsme existenci slovníků řazených podle frekvenčního uspořádání, neboť je na tomto principu postaven i korpus, se kterým jsme pracovali v empirické části. Jelikož celé téma úzce souvisí s didaktikou, nastínili jsme roli slovní zásoby také v kontextu kurikulárních dokumentů, respektive rámcového vzdělávacího programu pro základní vzdělávání i konkrétního školního vzdělávacího programu. Poslední oblastí, kterou jsme se v teoretické části zabírali, byl vývoj řeči i souvisejících schopností v jednotlivých vývojových etapách, a to zejména v mladším školním věku, protože se jedná o věkové období, které se stalo předmětem našeho bádání.

V empirické části jsme popsali námi zrealizovaný kvantitativní výzkum, jehož hlavním cílem bylo zjištění rozsahu pasivní slovní zásoby čerstvého průměrného absolventa prvního stupně základní školy, a tudíž hranice, od které přestává být znalost jeho pasivní slovní zásoby soustavná. Z toho vyplynuly dílčí výzkumné cíle, které měly zjistit, jestli má na povědomí o významech lexémů vliv frekvence jejich obecného užívání a zda (a případně proč) existují některá frekventovaná slova, jejichž význam značná část absolventů prvního stupně nezná. Výzkum probíhal metodou dotazníků mezi žáky 6. tříd základních škol, jejichž úkolem bylo přiřadit odpovídající definici daným slovům. Zkoumaná slova byla vybrána dle několika kritérií na základě reprezentativního korpusu, který nám poskytl informace o frekvenčním uspořádání slov v češtině, a k sestavení jejich (správných i nesprávných) definic jsme využili výkladové slovníky češtiny.

Pro vyhodnocení jsme stanovili podmínku o poměru slov s nízkou hodnotou správných odpovědí v rámci určitého úseku seznamu zkoumaných položek, která musí být splněna, abychom určili hranici, od níž přestává být znalost pasivní slovní zásoby soustavná. Ukázalo se, že se tato hranice nachází přibližně u slova, které odpovídá 8 895. pozici v seznamu

frekvenční distribuce z korpusu. Z toho vyplývá, že rozsah pasivní slovní zásoby průměrného absolventa prvního stupně základní školy činí 8 895 lexémů, což tvoří necelých 15 % rozsahu odhadované pasivní slovní zásoby středoškolsky vzdělaného jedince. Tento závěr sice rámcově potvrdil naši hypotézu o podpolovičním rozsahu, hodnota výsledku byla ovšem násobně menší, než jsme očekávali, a navíc příliš neodpovídala dvěma jiným výzkumům podobného zaměření, které jsme představili v diskuzní části práce. Neočekávané výsledky jsme se pokusili objasnit například svébytnou metodikou našeho výzkumu nebo zpochybněním výchozího odhadu o rozsahu slovní zásoby průměrného středoškolsky vzdělaného jedince.

Došlo i k potvrzení dílčí hypotézy, a sice že frekvence užívání má vliv na povědomí o významech lexémů, což dokázala hodnota korelace mezi frekvencí a (ne)znalostí slov (tj. (ne)správných odpovědí), která sice nebyla příliš velká, přesto však plusová a statisticky významná (cca 0,3). Potvrdil se též předpoklad o existenci některých frekventovaných slov, jejichž význam značná část absolventů prvního stupně základní školy nezná, a nadto ze získaných dat vyplynul i opačný fenomén – existence málo frekventovaných slov, která jsou respondentům známá dobře. U obou jevů jsme se pokusili objasnit jejich příčinu, která byla pokaždé vázána na konkrétní položku, tj. konkrétní zkoumané slovo a sadu možných odpovědí k němu.

Vzhledem k relativně nízké hodnotě průměrného rozsahu pasivní slovní zásoby, kterou prokázal náš výzkum, považujeme za nezbytné usilovat o zlepšení tohoto stavu, a proto jsme empirickou část doplnili návrhy různorodých aktivit, které slouží k rozšiřování slovní zásoby žáků prvního stupně základní školy a lze je jednoduše začlenit do výuky. Jedná se o aktivity, k nimž se využívají speciální pomůcky, ale také ty, které se bez nich obejdou. Zároveň jsme navrhli způsoby, kterými pedagog může v žácích konstantně pěstovat zájem o nabývání nových znalostí z oblasti slovní zásoby. Jsme přesvědčeni, že popsané techniky dobře poslouží zejména začínajícím pedagogům, a sami se ve své budoucí praxi budeme snažit o to, abychom svým svěřencům i v této oblasti předali co nejefektivnější cestou co nejvíce vědomostí, neboť s češtinou a jejím bohatým lexikem se budou nepochybně setkávat na denním pořádku.

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

- [1] BLOOM, Paul. *Jak se děti učí významu slov*. Přeložil Jan CHROMÝ. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2015. Lingvistika (Karolinum). ISBN 978-80-246-3095-3.
- [2] BOZDĚCHOVÁ, Ivana. Derivační kompozice. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. In: KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana, ed., 2017 [cit. 21. 11. 2021]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/DERIVAČNÍ_KOMPOZICE
- [3] BYTEŠNÍKOVÁ, Ilona. *Komunikace dětí předškolního věku*. Praha: Grada. Pedagogika, 2012. ISBN 978-80-2473-008-0.
- [4] CVRČEK, Václav. Český národní korpus. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. In: KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana, ed., 2017 [cit. 20. 11. 2021]. Dostupné z: https://www.czechency.org/slovník/ČESKÝ_NÁRODNÍ_KORPUS
- [5] ČECHOVÁ, Marie. *Čeština - řeč a jazyk*. 3., rozš. a upr. vyd. Praha: SPN - pedagogické nakladatelství, 2011. ISBN 978-80-7235-413-9.
- [6] ČERMÁK, František. Korpus. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny*. [online]. In: KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana, ed., 2017 [cit. 20. 11. 2021]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/KORPUS>
- [7] ČERMÁK, František. *Slovník české frazeologie a idiomatiky*. Praha: Leda, 2009. ISBN 978-80-7335-215-8.
- [8] FILIPEC, Josef a ČERMÁK František. *Česká lexikologie*. Praha: Academia, 1985. Studie a práce lingvistické.
- [9] HAUSER, Přemysl. *Nauka o slovní zásobě*. 2. vyd. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986. Učebnice pro vysoké školy (Státní pedagogické nakladatelství).
- [10] HAVRÁNEK, Bohuslav a kol. *Slovník spisovného jazyka českého* [online]. Praha: Academia, nakladatelství Československé akademie věd, 1971 [cit. 7. 3. 2021]. Dostupné z: <https://ssjc.ujc.cas.cz/>

- [11] HLADKÁ, Zdeňka. Lexikologie. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. In: KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana, ed., 2017a [cit. 20. 11. 2021]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/LEXIKOLOGIE>
- [12] HLADKÁ, Zdeňka. Lexikon. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. In: KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana, ed., 2017b [cit. 20. 11. 2021]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/LEXIKON>
- [13] HUBÁČEK, Jaroslav. *Čeština pro učitele*. Vyd. 4., upr. [i.e. Vyd. 5.]. [Odry]: Vade Mecum Bohemiae, 2010. ISBN 978-80-86041-37-7.
- [14] *Internetový slovník současné češtiny* [online]. Brno: Lingea, 2018 [cit. 28. 9. 2021]. Dostupné z: <https://www.nechybujte.cz/>
- [15] JELÍNEK, Milan. Zkratka. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. In: KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana, ed., 2017 [cit. 20. 11. 2021]. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/ZKRATKA>
- [16] KAPALKOVÁ, Svetlana. *Vývin řeči*. In: KEREKRÉTIOVÁ, Aurélie, ed., 2009. Základy logopedie. 1. Vyd. Bratislava: Univerzita Komenského. ISBN 978-8022-32-57-45.
- [17] KŘEN, Michal et al. *SYN2015: reprezentativní korpus psané češtiny* [online]. Ústav Českého národního korpusu FF UK, Praha. 2015 [cit. 20. 11. 2020]. Dostupné z: <http://www.korpus.cz>
- [18] KUTÁLKOVÁ, Dana. *Průvodce vývojem dětské řeči: logopedická prevence*. 5., přeprac. vyd. Praha: Galén, c2009. ISBN 978-80-7262-598-7.
- [19] LANGMEIER, Josef a Dana KREJČÍŘOVÁ. *Vývojová psychologie*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Grada, 2006. Psyché (Grada). ISBN 80-247-1284-9.
- [20] MATĚJČEK, Zdeněk. *Počátky našeho duševního života*. Praha: Panorama, 1986. Pyramida (Panorama).
- [21] NOVOTNÁ, Renata. Slovníky - typologie. *CzechEncy - Nový encyklopedický slovník češtiny* [online]. In: KARLÍK, Petr; NEKULA, Marek; PLESKALOVÁ, Jana, ed., 2017. Dostupné z: <https://www.czechency.org/slovník/SLOVNÍKY – TYPOLOGIE>

- [22] PALENČÁROVÁ, Jana a Karel ŠEBESTA. *Aktivní naslouchání při vyučování: rozvíjení komunikačních dovedností na 1. stupni ZŠ*. Praha: Portál, 2006. Pedagogická praxe (Portál). ISBN 80-7367-101-8.
- [23] PIAGET, Jean. *Psychologie inteligence*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1966. Knižnice psychologické literatury.
- [24] PRŮCHA, Jan. *Dětská řeč a komunikace: poznatky vývojové psycholingvistiky*. Praha: Grada, 2011. Psyché (Grada). ISBN 978-80-247-3181-0.
- [25] PŘÍHODA, Václav. *Ontogeneze lidské psychiky*. Praha: SPN, 1963. Učebnice vysokých škol (SPN).
- [26] RVP ZV. *Rámcový vzdělávací program pro základní vzdělávání*. [online]. Praha: MŠMT, 2021. [cit. 20. 11. 2021]. Dostupné z: <https://www.edu.cz/rvp-ramcove-vzdelavaci-programy/ramcovy-vzdelavacici-program-pro-zakladni-vzdelavani-rvp-zv/>.
- [27] *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 2. vyd., opr. a dopl. Praha: Academia, 1994. ISBN 80-200-0493-9
- [28] ŠIMANDL, Josef, ed. *Slovník afixů užívaných v češtině*. Praha: Univerzita Karlova, nakladatelství Karolinum, 2016. ISBN 978-80-246-3544-6.
- [29] ŠIMÍČKOVÁ-ČÍŽKOVÁ, Jitka. *Přehled vývojové psychologie*. 2. nezm. vyd. Olomouc: Univerzita Palackého, 2003. ISBN 80-244-0629-2.
- [30] Z dopisů jazykové poradně. *Naše řeč* [online]. Ústav pro jazyk český AV ČR, 99(2) [cit. 30. 3. 2022]. ISSN 2571-0893. Dostupné z: <http://nase-rec.ujc.cas.cz/archiv.php?lang=en&art=8412>

SEZNAM TABULEK

Tabulka č. 1 – Prvních 25 položek výsledné tabulky	39
--	----

SEZNAM GRAFŮ

Graf č. 1 – Korelační diagram41

Graf č. 2 – Rozsah pasivní slovní zásoby43

SEZNAM OBRÁZKŮ

Obrázek 1 – Příklad úspěšného průchodu hrou Hádej Slova.cz.....	53
Obrázek 2 – Ilustrační obrázek hry Příběhy z kostek.....	54
Obrázek 3 – Ilustrační obrázek karet Imaglee.....	55

SEZNAM PŘÍLOH

Příloha č. 1: Výsledná tabulka slov

Příloha č. 2: Dotazník 1

Příloha č. 3: Dotazník 2

Příloha č. 4: Dotazník 3

Příloha č. 5: Dotazník 4

Příloha č. 6: Dotazník 5

Příloha č. 1: Výsledná tabulka slov

pořadí	slovo	počet chybných odpovědí
1	Pobřeží	9
2	Odrůda	22
3	Tržba	24
4	Masivní	6
5	Rozhraní	27
6	Četný	35
7	Zřídka	16
8	Mínění	21
9	Sňatek	7
10	Předešlý	11
11	Poněvadž	24
12	Libovolný	2
13	Nástupce	8
14	Závazný	36
15	Stručně	17
16	Vzestup	18
17	Výčitka	3
18	Naléhat	21
19	Půvabný	5
20	Soucit	6
21	Odezva	5

22	Spotřebič	4
23	Údiv	7
24	Pomník	28
25	Pomsta	1
26	Spontánní	21
27	Ponětí	13
28	Příslušenství	21
29	Vznešený	11
30	Přilehlý	32
31	Pomyslný	28
32	Popřít	10
33	Prostranství	18
34	Spára	30
35	Opona	9
36	Přízeň	16
37	Strmý	3
38	Domněnka	14
39	Viník	5
40	Bezvědomí	2
41	Rázně	21
42	Nabádat	22
43	Milosrdný	25
44	Nepřetržitý	34

45	Nápor	25
46	Nedílný	22
47	Úsudek	11
48	Vrstevník	16
49	Průčelí	30
50	Jmění	15
51	Nadhled	20
52	Pověstný	23
53	Úmluva	14
54	Souvislý	17
55	Návěs	22
56	Oddaný	19
57	Rozpětí	32
58	Stráň	20
59	Malebný	32
60	Náležitě	36
61	Úpatí	28
62	Nikterak	29
63	Křivda	19
64	Vonný	6
65	Výtka	27
66	Zármutek	9
67	Předčit	26
68	Slast	34

69	Obyčej	7
70	Příd'	17
71	Zátylek	30
72	Přimhouřit	4
73	Úměrný	23
74	Pověra	26
75	Popud	34
76	Požitek	20
77	Oblý	19
78	Pohrdat	34
79	Svrchní	34
80	Svižný	5
81	Honosný	26
82	Bezděčně	21
83	Čilý	14
84	Neprodleně	30
85	Zámožný	41
86	Obezřetně	18
87	Přítmi	13
88	Rčení	28
89	Snědý	32
90	Otálet	19
91	Pošetilý	29
92	Jakost	26

93	Tradovat	36
94	Stoh	26
95	Mrštit	19
96	Úkaz	27
97	Spletitý	19
98	Nesoulad	17
99	Nať	21
100	Lysý	5
101	Úbočí	30
102	Opojný	32
103	Nekalý	19
104	Zahubit	10
105	Ostražitý	5
106	Zmařit	11
107	Oprostit	39
108	Notně	43
109	Urputný	31
110	Záludný	18
111	Lest	18
112	Líce	11
113	Chýše	8
114	Nezvěstný	14
115	Ostroh	32
116	Netečný	41

117	Úmorný	18
118	Soustrast	4
119	Příčetný	35
120	Zavalitý	34
121	Vloha	32
122	Úporný	32
123	Laskat	27
124	Bláhový	39
125	Jízlivý	41
126	Ostych	32
127	Konejšit	24
128	Přilnout	26
129	Schůdný	32
130	Netknutý	23
131	Potucha	29
132	Rozepré	19
133	Mělčina	18
134	Spropitné	12
135	Vábit	18
136	Otupělý	32
137	Rozkol	37
138	Líbezný	26
139	Nemotorný	3
140	Pozbýt	25

141	Rozjařený	13
142	Zištý	44
143	Upjatý	39
144	Trýznivý	30
145	Nevrlý	19
146	Zvěčnit	32
147	Rozverný	43
148	Ošálit	5
149	Rozuzlení	26
150	Kradmo	34
151	Zubožený	25
152	Umínit	17
153	Náruživý	31
154	Bezostyšně	21
155	Zříkat	21
156	Vnuknout	18
157	Obstojně	35
158	Nesčetněkrát	16
159	Vniveč	42
160	Vychýlit	28
161	Zevrubný	41
162	Chamtivost	8
163	Běsnění	28
164	Sešlý	21

165	Bědovat	40
166	Záživný	24
167	Ponoukat	25
168	Zkusmo	26
169	Zanevřít	38
170	Sychravý	18
171	Jinovatka	19
172	Bodry	43
173	Reptat	36
174	Čpět	37
175	Bázlivý	25
176	Hyzdit	36
177	Peřej	23
178	Stavidlo	32
179	Chřadnout	21
180	Průzor	18
181	Crčet	41
182	Žhář	27
183	Zbrklý	9
184	Košatý	41
185	Zarmoutit	15
186	Obden	9
187	Lomoz	35
188	Ryšavý	16

189	Rožeň	26
190	Sípat	11
191	Neomalený	18
192	Žiháný	28
193	Perný	36
194	Mozol	15
195	Omak	29
196	Obširně	21
197	Obleva	38
198	Šprýmař	1
199	Zálusk	22
200	Polom	25
201	Unáhlený	16
202	Vrnět	13
203	Rozlícený	26
204	Rosol	32

205	Čiperný	14
206	Okoralý	18
207	Chvojí	36
208	Zardousit	15
209	Mrva	32
210	Dlaha	12
211	Otylý	27
212	Odulý	31
213	Svist	32
214	Sosák	6
215	Chlum	31
216	Škraboška	25
217	Toporně	34
218	Homole	37
219	Rusý	34
220	Pýr	28

Příloha č. 2: Dotazník 1

Honosný je:

- nádherný
- hrdinský
- obyčejný
- vzdálený
- vymyšlený

Četný je:

- čestný, poctivý
- ve velkém počtu
- potřebný, nutný
- zvolený, vybraný
- bez změny

Jinovatka je:

- skleněná nádoba
- vrstva zmrzlé vodní páry
- tekutina vylučovaná z kůže
- nástroj na šití
- luční květina

Vzestup je:

- udržení
- zvýšení
- snížení
- zastavení
- spadnutí

Odezva je:

- ohlas
- hudební nástroj
- spotřeba
- lékařský zákrok
- obrana

Vloha je:

- prosba, žádost
- vlhkost, mokro
- nadání, talent
- moment, okamžik
- poznámka, komentář

Spontánní je:

- samovolný, neuvědomělý
- rychlý, prudký
- obtížný, náročný
- hlasitý, hlučný
- točivý, otáčivý

Pomyslný je:

- neskutečný, abstraktní
- lákavý, atraktivní
- uplynulý, minulý
- citlivý, vnímavý
- útočný, agresivní

Přízeň je:

- zájem, obliba
- vlákno nitě
- bouřlivý potlesk
- chuť k jídlu
- neúspěch, selhání

Zevrubný je:

- tvrdý, pevný
- podrobný, důkladný
- opačný, protější
- žádaný, vyhledávaný
- nestranný, nezaujatý

Rázně je:

- lákavě, přitažlivě
- rozhodně, energicky
- nebezpečně, riskantně
- vzácně, neobvykle
- obrovsky, ohromně

Nedílný je takový, který:

- nelze oddělit
- není nutný
- je oddělený
- nemá starosti
- projevující odpor

Oddaný je:

- ukradený
- nadějný
- chráněný krytem
- toužící po vítězství
- věrný

Zmařit je:

- zásobovat
- zlobit
- získat
- zkoumat
- zkazit

Úpatí je:

- zadní část chodidla
- upravený okraj látky
- ostrý kámen
- hluboké místo
- nejspodnější část hory

Zátylek je:

- zavařovací sklenice
- ubrousek
- způsob plavání
- druh tance
- část hlavy

Požitek je:

- slib
- námaha
- potěšení
- odpočinek
- závazek

Obezřetně je:

- unaveně
- útočně
- opatrně
- nebezpečně
- sebevědomě

Pošetilý je:

- důležitý
- skrytý
- hloupý
- pěkný
- šťastný

Otylý je:

- opilý, omámený
- nadměrně tlustý, obézní
- vyspělý, vyzrálý
- drzý, troufalý
- ozdobný, okrasný

Úkaz je:

- zpráva po někom poslaná
- výzva k vykonání něčeho
- něco, co lze pozorovat v přírodě
- duševní porucha
- představení dramatického díla

Úbočí je:

- svah
- zatáčka
- hýždě
- chyba
- trest

Lest je:

- lživé jednání
- boj dvou protivníků
- sportovní shromáždění
- zhotovování oděvů
- touha po něčem

Zvěčnit je:

- učinit neškodným
- odměnit někoho za práci
- připravit někoho o majetek
- umělecky zobrazit pro trvalou památku
- dostat trest za něco

Obširně je:

- obsáhle
- ustaraně
- tvořivě
- přirozeně
- tajemně

Poněvadž je:

- ale
- přestože
- protože
- vůbec
- nebo

Netečný je:

- nesoustředěný, nepozorný
- neposlušný, vzdorovitý
- nebojácný, odvážný
- lhostejný, nevšímavý
- nezaujatý, objektivní

Pobřeží je:

- pruh pevniny podél moře
- ostrá skála
- vodní nádrž
- skupina ostrovů
- místo upravené k přistávání lodí, letadel

Ostych je:

- nesmělost, plachost
- pýcha, hrdost
- ospalost, spavost
- hloupost, nerozumnost
- neobvyklost, zvláštnost

Potucha je:

- tvořivost, kreativita
- zdání, představa
- posměšek, pošklebek
- plachost, nesmělost
- podvod, klam

Otupělý je:

- nevšímavý, necitelný
- bezchybný, dokonalý
- ohleduplný, pozorný
- ostrý, špičatý
- nešikovný, neobratný

Rozjařený je:

- rozveselený, rozdováděný
- zuřivý, vzteklý
- ospalý, unavený
- pyšný, hrdý
- třpytivý, lesklý

Zubožený je:

- vyčerpaný
- přesvědčený
- zákeřný
- zručný
- náladový

Vnuknout je:

- ocenit něčí názor
- vzbudit pozornost
- přivést na nějakou myšlenku
- pátráním zjistit
- dostat se ven

Záživný je:

- chutný, lahodný
- skutečný, opravdový
- zakázaný, nepovolený
- zajímavý, poutavý
- dokonalý, vynikající

Hyzdit je:

- dělat ohavným, škaredým
- klesat k zemi
- poskytovat pomoc
- zbavovat se něčeho
- způsobovat trápení

Crčet je:

- vydávat nepříjemný hlas
- nezdvořile odpovídat
- téct slabým proudem
- tiše mluvit
- zachovávat tajemství

Zármutek je:

- žal, smutek
- nadávka, urážka
- víra, přesvědčení
- snaha, úsilí
- upřímnost, otevřenost

Obden je:

- první den v sudém týdnu
- každý druhý den
- každý den, denně
- předchozí den
- následující den

Neomalený je:

- mající nechuť k práci
- neohleduplný
- působící smutek
- stydlivý
- náladový

Unáhlený je:

- projevující lásku
- mající malé nároky
- vykonaný bez rozmyšlení
- dbající pouze na vlastní prospěch
- milující pohodlí

Okoralý je:

- opakovaný
- oschlý
- opačný
- oloupaný
- oslabený

Škraboška je:

- žehlička na vlasy
- místo k očištění obuvi
- maska zakrývající tvář
- tělocvičné nářadí
- tajná skrýš

Nadhled je:

- pohled do dále
- pohled zdola
- pohled do blíзка
- pohled dozadu
- pohled shora

Příloha č. 3: Dotazník 2

Libovolný je:

- bezvýznamný
- jakýkoli
- přesný
- žádný
- všechen

Výčitka je:

- upozornění na vinu
- odraz v zrcadle
- zpoždění
- pochvala
- vysoká míra soustředění

Spotřebič je:

- jídlo určené k rychlé spotřebě
- přístroj na elektřinu nebo plyn
- zařízení, kterým se něco vypíná
- nádoba k přenášení předmětů
- ten, kdo kupuje a užívá produkt

Ponětí je:

- přivlastnění něčeho
- představa, vědomost
- pocit odpovědnosti
- nebezpečná situace
- pocit bezvýznamnosti

Konejšit je:

- uklidňovat
- rozmazlovat
- křičet
- blahopřát
- krást

Strmý je:

- prudký
- rovný
- tichý
- překážkový
- kamenný

Zřídka je:

- často, mnohdy
- málokdy, někdy
- nikdy, vůbec
- pořád, stále
- pomalu, klidně

Chamtivost je:

- uplakanost
- zvědavost
- nenasytlost
- rozrušenost
- spolehlivost

Nabádat je:

- nadávat, hubovat
- vybízet, vyzývat
- přemýšlet, uvažovat
- pokračovat, nepřestat
- mlčet, nemluvit

Přítmí je:

- přechod mezi tmou a světlem
- prudký pohyb vln
- spojení dvou částí stroje
- přírodní vodní nádrž
- porušení pravidla

Úsudek je:

- úpadek, pokles
- názor, závěr
- fáze Měsíce
- soudní spor
- objev, nález

Pověstný je:

- velmi známý
- dávný
- zavěšený
- budoucí
- pohádkový

Rozpětí je:

- napjaté očekávání
- stupeň intenzity
- rozměr mezi dvěma krajními body
- zdroj pohybu motorových vozidel
- uplatnění fyzické síly

Nikterak je:

- zvláště
- vůbec
- nějak
- často
- výjimečně

Předčit je:

- přivlastnit
- slíbit
- zestárnout
- překonat
- svěřit

Přimhouřit je:

- přivřít
- slabě zapršet
- vysvětlovat
- přestat věřit
- praštit

Popřít je:

- nepřiznat
- posílit
- rozhádat se
- připomínat
- ukončit

Oblý je:

- mající stejnou podobu
- nemající ostré hrany
- zmatený
- mající velké oči
- rozkvetlý

Bezděčně je:

- složitě
- významně
- neúmyslně
- chápavě
- podobně

Jakost je:

- postřeh
- kvalita
- opatrnost
- bolest
- pohoda

Spletitý je:

- složitý
- přilepený
- chybný
- vzdálený
- problémový

Oprostit je:

- obvinit
- okouzlit
- litovat
- zbavit
- přesvědčit

Líce je:

- tvář
- ret
- ledvina
- pata
- lýtko

Úmorný je:

- vyčerpaný, unavený
- obětavý, nesobecký
- nemocný, chorobný
- nebezpečný, ohrožující
- uspěchaný, rychlý

Úporný je:

- vystrašený
- zvlášť vytrvalý
- problematický
- zajímavý
- okouzlený

Rozeprý je:

- trhлина, prasklina
- nesplněné přání
- spor, neshoda
- nerovná plocha
- rozloučení

Bodry je:

- přívětivý, veselý
- bystrý, všímavý
- děsivý, strašlivý
- pilný, pracovitý
- nebezpečný, ohrožující

Rozkol je:

- vzdálenost mezi dvěma body
- gumová obruč na kolech vozidel
- pocit duševní pohody
- roztržka, rozpor
- kapalina s rozpuštěnou látkou

Lomoz je:

- velká hmotnost
- silný hluk
- nadměrná tloušťka
- prudký pohyb vody
- složitý uzel

Zištý je:

- zdvořilý, slušný
- prospěchářský, sobecký
- unavený, vyčerpaný
- pochybný, sporný
- odlišný, rozdílný

Opojny je:

- soustředěný
- hladový
- povolený
- těžký
- omamný

Rozverný je:

- levný
- dovádívý
- nesoustředěný
- bolavý
- děsivý

Umínit si je:

- nalézt omluvu pro někoho
- pevně se pro něco rozhodnout
- vyslovit souhlas s něčím
- dopustit se zrady
- dodat si odvalu

Obstojně je:

- poměrně slušně
- velmi důležité
- bez hluku
- pečlivě
- okamžitě

Ponoukat je:

- podněcovat, vyzývat
- brzdit, zpomalovat
- oznamovat, sdělovat
- bydlet, obývat
- připravovat, chystat

Odrůda je:

- pozemek pro pěstování rostlin
- soubor rostlin s určitými společnými vlastnostmi
- látka dodávající půdě potřebné živiny
- zavlažování trávníku
- shnilý kus zeleniny nebo ovoce

Peřej je:

- bouře, při které padají kroupy
- místo v řece, kde voda překonává překážky
- kabinová lanová dráha
- hluboké doupe polních živočichů
- menší hora bez travnatého porostu

Toporně je:

- neohebně, těžkopádně
- trnitě, pichlavě
- jednoduše, snadně
- pravidelně, obvykle
- důrazně, rozhodně

Žhář je:

- ten, kdo založil požár
- ten, kdo neřekl celou pravdu
- ten, kdo provozuje obchod
- ten, kdo někoho ochraňuje
- ten, kdo někoho hrubě urazil

Žiháný je:

- nedbající opatrnosti
- nevhodný pro danou činnost
- mající na sobě úzké pruhy
- projevující nadšení
- rozpálený do ruda

Obleva je:

- zbavení sil
- zmírnění mrazu
- nesplněné očekávání
- nepřímá cesta
- přestávka v činnosti

Vrnět je:

- vydávat ze sebe velké teplo
- přerušovaně plakat
- vydávat tichý kňouravý zvuk
- působit bolest
- neklidně se pohybovat

Chvojí je:

- jemné chloupky
- hlína a prach rozmočené vodou
- ulámané větve jehličnatých stromů
- místo pro úkryt
- drobné zelené rostlinky

Odulý je:

- násilnický, brutální
- vymyšlený, nepravdivý
- báječný, bezvadný
- neúplný, částečný
- nateklý, napuchlý

Příloha č. 4: Dotazník 3

Mínění je:

- stav tělesné a duševní pohody
- přesvědčení, názor
- slibování
- mlčení, ticho
- vlastnost člověka

Nástupce je:

- ten, kdo přichází do práce
- ten, kdo po někom převezme činnost
- ten, kdo je zbaven své funkce
- ten, kdo vstupuje do vozu
- ten, kdo odchází do důchodu

Svist je:

- ostrý zvuk při ostrém pohybu
- známka po štípnutí na těle
- zábrana proti pádu z výšky
- cvičící poloha, při které se visí
- umělá stavba k zadržení vody

Naléhat je:

- umístit
- důrazně žádat
- nutit
- obklopovat
- tiše mluvit

Reptat je:

- rychle a nesrozumitelně mluvit
- vydávat vysoký pronikavý zvuk
- projevovat slovy nespokojenost
- vydávat při spaní zvuk
- velmi zuřit

Soustrast je:

- společná lítost nad něčím utrpením
- přítomná doba, současnost
- prudká zlost
- tísnivý pocit obavy
- prohra, porážka

Příslušenství je:

- soubor věcí nutných k správnému fungování
- společenství lidí stejného jazyka
- víra v nadpřirozené síly
- šperky a ozdoby z kovu
- květinová výzdoba

Prostranství je:

- volný prostor
- přístroj pro určování světových stran
- místo určené pro pěstování rostlin
- jednoduchý nástroj
- lidé nižší společnosti

Perný je:

- nudný, nezajímavý
- pestrobarevný, barvitý
- žíznivý, vyprahlý
- zmatený, popletený
- namáhavý, těžký

Domněnka je:

- neprokázaný názor
- luční květ
- skutečnost
- malá chalupa
- matematické myšlení

Souvislý je:

- nepřerušovaný
- úzký
- klesající
- chudý
- uzavřený

Tržba je:

- pokles hodnoty peněz
- celková částka peněz z prodeje
- místo, kde se obchoduje
- výdej energie
- touha po něčem

Úmluva je:

- dohoda
- rozhovor
- hloubka
- úvod
- zásoba

Křivda je:

- nespravedlnost
- stydlivost
- změna
- nesouhlas
- myšlenka

Slast je:

- strach
- věrnost
- příjemnost
- zmatek
- přísnost

Pohrdat je:

- prozkoumávat
- projevovat souhlas
- utrácet
- neuctivě odmítat
- očekávat

Čilý je:

- rozpuštěný
- plný života
- zamilovaný
- pohodový
- rozhněvaný

Rčení je:

- ustálené spojení slov
- písemný projev, kterým se něco žádá
- hudební nadání
- zachování tajemství
- předstírání něčeho

Tradovat je:

- mít v plánu
- vyměňovat
- šířit ústním podáním
- stávat se nepoznatelným
- zdůrazňovat

Nesoulad je:

- nespavost
- neochota
- neúcta
- neshoda
- neštěstí

Nekalý je:

- začínající, počáteční
- tvrdohlavý, neústupný
- špatný, nepoctivý
- znečištěný, nečistý
- vlhký, chladný

Notně je:

- soukromě, neveřejně
- vzácně, neobvykle
- zákeřně, zrádně
- hodně, rozsáhle
- spolehlivě, oddaně

Stráň je:

- místo, kde se něco těží
- kamenná pláž
- snižující se část hory
- pokrývka hlavy
- umělá vodní nádrž

Ošálit je:

- projevit radost
- nahnat strach, vystrašit
- oklamat, podvést
- projevit lítost
- pokazit, poškodit

Chýše je:

- pýcha
- závěs
- zbraň
- chatrč
- posměšek

Laskat je:

- hlazením projevovat lásku
- vytrvale prosit, žadonit
- budit u někoho touhu po něčem
- hřebenem upravovat vlasy
- dorozumívat se mžiknutím očí

Přilnout je:

- umožnit propustnost
- těsně přiléhat k něčemu
- mluvit vždy pravdu
- vystačit si bez pomoci druhých
- působit zlo

Mělčina je:

- pustá oblast bez rostlinstva
- místo ve vodě s malou hloubkou
- místo s bahnitou půdou
- vrstva zmrzlé vodní páry
- přirozená podzemní dutina

Líbezný je:

- děsivý, strašlivý
- líný, lenivý
- roztomilý, rozkošný
- bláznivý, šílený
- laskavý, srdečný

Upjatý je:

- mlčenlivý, tichý
- nepřístupný, zdrženlivý
- připevněný, upevněný
- pružný, ohebný
- odhalený, odkrytý

Náruživý je:

- silně pro něco zaujatý
- projevující hlasitě bolest
- mající velké požadavky
- nesmírně sebevědomý
- jednající bez ohledu

Nesčetněkrát je:

- mnohokrát
- několikrát
- málokrát
- vícekrát
- kolikrát

Zardousit je:

- zaškrtnit, zadávit
- ztratit, zmizet
- poradit, doporučovat
- vyčítat, vytýkat
- sloužit, obsluhovat

Běsnění je:

- projevování velké radosti
- zvyšování rychlosti
- zuření, řádění
- bzučení
- odkládání činnosti

Milosrdný je:

- vyjadřující slitování
- mající vysoké sebevědomí
- oznamující něco dobrého
- zodpovědný za své chování
- mající někoho v oblibě

Zkusmo je:

- pokusně
- krátce
- bezdůvodně
- snadno
- líně

Stavidlo je:

- uzávěr, který reguluje odtok nebo průtok vody
- průchod mezi skalními stěnami
- část střechy přesahující zeď
- umělá stavba k zadržení vody
- zařízení k řízení směru pohybu lodí a letadel

Údiv je:

- silné překvapení
- velké zklamání
- ostrá bolest
- hlasitý smích
- tichý pláč

Zbrklý je:

- snažící se někomu uškodit
- konaný bez rozvahy
- chtivý peněz
- plachý, stydlivý
- nejednající poctivě

Ryšavý je:

- zrzavý
- ostrý
- zarostlý
- nemocný
- zářivý

Šprýmař je:

- ten, kdo rád vtipkuje
- ten, kdo hraje na hudební nástroj
- ten, kdo cestuje za poznáním
- ten, kdo něco objevil
- ten, kdo chová hospodářská zvířata

Rozlícený je:

- zuřivý
- mlhavý
- poškozený
- neklidný
- nenáviděný

Homole je:

- kuželovitý tvar nahoře zaoblený
- umělá náhrada účesu
- neuspořádaná skupina lidí
- vysoká teplota
- těžce řešitelná úloha

Úměrný je:

- převrácený
- přiměřený
- stavební
- šikmý
- dlouhý

Příloha č. 5: Dotazník 4

Vonný je:

- vydávající vůni
- mající vinu na něčem
- mající velké oči
- týkající se vojny
- velmi významný

Masivní je:

- malý, drobný
- tvořený masem
- podrobný, důkladný
- velký, mohutný
- otáčivý, točivý

Chřádnout je:

- přemýšlet, uvažovat
- slábnout, hynout
- naslouchat, poslouchat
- vládnout, panovat
- ponižovat, urážet

Závazný je:

- lákavý
- povinný
- vděčný
- uzavřený
- složitý

Vznešený je:

- společensky vysoce postavený
- vyhledávající dobrodružství
- pohybující se ve vzduchu
- nesoucí náklad
- nadšený, vzrušený

Spára je:

- sražená pára, mlha
- spojení, souvislost
- úzká mezera
- družstvo, tým
- neupřímnost, faleš

Viník je:

- příslušník armády
- žák střední školy
- dostihový jezdec
- ten, kdo se dopustil zlého činu
- ten, kdo pěstuje hroznové víno

Nepřetržitý je:

- unavený, vyčerpaný
- neuvěřitelný, neskutečný
- plynulý, trvalý
- důležitý, závažný
- závislý, nesamostatný

Průčelí je:

- přední strana budovy
- průchod pod silnicí
- část hlavy nad obočím
- úzký můstek přes vodu
- kryt automobilového motoru

Vrstevník je:

- kdo patří ke stejné generaci
- kdo hromadí drobné předměty
- nejstarší člen ve společnosti
- uživatel bytu
- kdo něco založil

Malebný je:

- mající podobu koule
- příjemně působící
- příliš odvážný
- mající potřebu spánku
- zdobený barvami

Obyčej je:

- lano
- zvyk
- výdělek
- nepřítel
- vděčnost

Pověra je:

- závazné pravidlo
- pohádková postava
- naléhavá prosba
- neodůvodněná víra
- předčítání textu

Svrchní je:

- plný
- horní
- hubený
- neoblečený
- vítězný

Snědý je:

- mající temně hnědou barvu
- mající vlnité vlasy
- snažící se ovládat jiné
- neobyčejný
- smějící se

Stoh je:

- velký oheň
- menší hora
- prudký pohyb vody
- šící potřeba
- velká kupa slámy

Pomník je:

- sochařský výtvar
- sloupek značící okraj silnice
- jáma k pohřbení mrtvého
- druh sváteční květiny
- kruhovitý útvar spletený z květin

Nat' je:

- nadzemní část bylin
- jehla s hlavičkou
- náhlá myšlenka
- tvrdý obal ořechů
- dráha pro kolejové dopravní prostředky

Zahubit je:

- zalhat
- propojit
- povzdechnout
- zničit
- zklamat

Urputný je:

- zvlášť vytrvalý
- náhlý
- zrychlený
- příjemný
- unavený

Nezvěstný je:

- ten, kdo předpovídá budoucnost
- ten, který je bez zaměstnání
- ten, kdo byl propuštěn z vězení
- ten, o kterém se neví, kde je
- ten, kdo páchá trestný čin

Přijít vniveč je:

- přijít bezdůvodně
- přijít ke zničení
- přijít pozdě
- přijít k úspěchu
- přijít k úrazu

Příčetný je:

- působící nudu
- vyskytující se na mnoha místech
- působící protivně
- rozumem ovládající své chování
- vzbuzující podezření

Bláhový je:

- uvolněný, relaxovaný
- hloupý, nerozumný
- užitečný, prospěšný
- statečný, odvážný
- lákavý, přitažlivý

Schůdný je:

- vhodný pro chůzi
- působící nebezpečí
- umístěný na ukrytém místě
- mající více pater
- jsoucí ve velké vzdálenosti

Spropitné je:

- peněžitá odměna navíc za nějakou službu
- nadměrné pití alkoholu
- používání sprostých slov
- méně závažné provinění
- nucené zabavení majetku

Nemotorný je:

- nešikovný, neobratný
- stydlivý, plachý
- opotřebovaný, ošuntělý
- osamělý, opuštěný
- nevinný, neprovinilý

Trýznivý je:

- drahý, nákladný
- bolestný, mučivý
- opatrný, obezřetný
- radostný, veselý
- nečestný, nepoctivý

Rusý je:

- světle žlutý se zlatavým odstínem
- citlivý na lechtání
- najatý na podřadné práce
- projevující k lidem přátelský postoj
- snadno hořlavý

Rozuzlení je:

- závěr složitého děje
- mazlení, hlazení
- útok, napadení
- odvedení pozornosti
- přemýšlení, uvažování

Bezostyšně je:

- neslušně
- zmatečně
- nepozorovaně
- útočně
- nepoctivě

Mozol je:

- materiál k obvázání části těla
- nepravdivá zpráva
- úzká mezera
- ochranná pokrývka hlavy
- ztvrdlá otlačená kůže

Sešlý je:

- slavný, známý
- odstraněný, zrušený
- daleký, odlehlý
- vtipný, legrační
- zchátralý, zesláblý

Zanevřít je:

- ztratit z paměti
- pojmout nenávisť vůči někomu
- pokrýt špínou
- spáchat na někom vraždu
- dosáhnout varu

Čpět je:

- pálit
- páchnout
- tušit
- kazit
- léčit

Košatý je:

- nedbající na čistotu
- bohatě rozvětvený
- zkrášlující
- příjemný k bydlení
- špatně vychovaný

Sňatek je:

- čisté svědomí
- uzavření manželství
- obřad pohřbívání
- slavnostní večeře
- oslava narození dítěte

Rožeň je:

- zařízení k chytání zvířat
- velký oheň rozdělaný ve volné přírodě
- přístroj na měření tlaku
- tyč k opékání masa
- velké teplo, horko

Půvabný je:

- překrásný, úchvatný
- temný, pochmurný
- radostný, veselý
- smutný, nešťastný
- hlučný, hlasitý

Zálusk je:

- ohrožení života
- touha něco získat
- místo pro úkryt
- druh plodu rostliny
- místo, kde něco začíná

Rosol je:

- malý oválný kámen
- polotuhá hmota
- látka poškozující organismus
- druh dravého ptáka
- výzva k vykonání něčeho

Mrva je:

- stříbro
- bota
- hnůj
- drobný živočich
- rozlehlé pole

Sosák je:

- ústrojí některého hmyzu k nasávání p otravy
- jemný tenký útvar vyrůstající z pokožky
- předmět k zapínání oděvu
- slaměný klobouk
- přístroj na vysávání prachu

Neprodleně je:

- dlouze
- tiše
- okamžitě
- tajně
- překvapeně

Příloha č. 6: Dotazník 5

Popud je:

- podnět, impulz
- nespokojenost, nechuť
- závada, porucha
- obrana, ochrana
- přání, touha

Předešlý je:

- budoucí, příští
- současný, nynější
- svěží, čerstvý
- přesný, výstižný
- předcházející, minulý

Soucit je:

- sluneční záře
- pochopení pro druhého
- hádka, spor
- boj dvou protivníků
- úsilí, námaha

Pomsta je:

- obdiv, uznání
- volba, výběr
- svoboda, nezávislost
- prosba, žádost
- odvěta, oplátka

Přilehlý je:

- prudký, ostrý
- zbavený sil, vyčerpaný
- blízký, vedlejší
- zakázaný, nedovolený
- rozlehlý, prostorný

Opona je:

- odraz v zrcadle
- pletivo k lovu ryb
- závěs před jevištěm
- posuvné dveře
- pomůcka ke spojování

Bezvědomí je:

- ztráta vědomí
- stav psychické pohody
- nerozumné jednání
- krátké zamyšlení
- nedostatek vědomostí

Nápor je:

- záporný výsledek
- pocit odpovědnosti
- zdlouhavá činnost
- prudký tlak
- získávání osob

Návěs je:

- prostor na zavazadla
- motorové vozidlo
- místo, kudy se někam vjíždí
- přívěsný vůz
- zavěšený kus látky

Náležitě je:

- výhodně
- vhodně
- bez hluku
- neobyčejně
- závažně

Výtka je:

- vymyšlený důvod
- káravé upozornění na chybu
- předmět k uzavření láhve
- visací zámek
- přístroj na vysávání prachu

Kradmo je:

- smutně, nešťastně
- podezřele, podivně
- tajně, skrytě
- blízko, nedaleko
- děsivě, strašlivě

Příd' je:

- rybářská síť
- volant
- tenisová raketa
- křídlo letadla
- přední část lodi

Chlum je:

- menší zalesněný kopec
- zářící nebeské těleso
- hnědá mořská řasa
- počátek vodního toku
- nejedlá houba

Svižný je:

- ohrožený
- opakovaný
- opilý
- rychlý
- hlasitý

Zámožný je:

- oblečený
- starý
- vyčerpaný
- bohatý
- zahalený mlhou

Ostražitý je:

- opatrný
- účinný
- obyčejný
- příliš důvěřivý
- zbavený sil

Záludný je:

- léčivý, hojivý
- nápadný, výrazný
- schovaný, skrytý
- zrádný, zákeřný
- překvapený, udivený

Ostroh je:

- šroubovák
- krmivo pro koně
- hák
- ostrá špička
- prudký skalní výběžek

Zavalitý je:

- tekutý, kapalný
- silný, tlustý
- vyčerpaný, unavený
- zřícený, sesypaný
- klikatý, zakroucený

Jízlivý je:

- najedený, sytý
- sebejistý, sebevědomý
- zlomyslný, posměšný
- bláznivý, šílený
- nervózní, neklidný

Stručně je:

- snesitelně, přijatelně
- svátečně, slavnostně
- krátce, jasně
- útočně, bojovně
- jistě, spolehlivě

Netknutý je:

- naivní, nerozumný
- falešný, nepravý
- nespolehlivý, nezodpovědný
- nedotčený, neporušený
- nezdvořilý, neslušný

Polom je:

- rychlé proudění vzduchu
- poškození lesních stromů
- vodní tok vlévající se do jiného toku
- boj dvou protivníků
- ztráta blízké osoby

Omak je:

- ohmatání
- mastnota
- zkušenost
- úžas
- zdvořilost

Vábit je:

- váhat, rozmýšlet
- lákat, přitahovat
- uvěznit, zavřít
- třást se, klepat se
- ničit, kazit

Pozbýt je:

- přijít o něco, ztratit
- odhodlat se
- vydat silný hlas
- silně poškodit, zničit
- zrychlit

Rozhraní je:

- místní nebo časová hranice
- příprava na hru na hudební nástroj
- udržení rovnováhy
- časový údaj
- zahájení zápasu

Nevrlý je:

- mrzutý, podrážděný
- naléhavý, nutný
- povídavý, výřečný
- vratký, nestabilní
- nevychovaný, hrubý

Zříkat se je:

- zlobit se
- vzdávat se něčeho
- posmívat se
- mít touhu
- plýtvat

Bědovat je:

- napomínat
- silně poškozovat
- nést trest za něco
- hlasitě projevovat bolest
- vysmívat se někomu

Pýr je:

- tuhá osa ptačího pera
- vypouklé místo na pokožce naplněné tekutinou
- tráva s dlouhými podzemními výhonky
- druh sovy
- zvířecí kůže speciálně upravená k psaní

Sychravý je:

- šedý, šedivý
- křehký, jemný
- starý, dávný
- chladný, vlhký
- bezmocný, slabý

Jmění je:

- majetek
- rostlina
- nábytek
- malba
- mráz

Bázlivý je:

- bojácný, ustrašený
- důkladný, podrobný
- hrdý, pyšný
- budoucí, nastávající
- bolestivý, bolavý

Průzor je:

- průhledný otvor
- hluboká rokle
- okrajová část města
- ostrá zatačka
- překážející předmět

Zarmoutit je:

- způsobit smutek
- ukousnout
- nabít zbraň
- přestat si pamatovat
- potvrdit

Vychýlit je:

- provést důkaz
- změnit původní polohu
- vyjádřit čísla
- prošením získat
- důrazně napomenout

Sípat je:

- vydávat chraplavý zvuk
- pohybovat se v tanci
- pocíťovat nenávisť
- hlasitě napomínat
- žertem zlobit

Čiperný je:

- moderní, novodobý
- silný, pevný
- hbitý, aktivní
- chytrý, chápavý
- důvěrný, blízký

Mrštit je:

- plivnout
- kousnout
- hodit
- tančit
- mávnout

Dlaha je:

- pomůcka k znehybnění zlomeniny
- drahý kámen
- bodná zbraň s ostrým hrotem
- obklad stěny místnosti
- přístroj sloužící k nabíjení

Lysý je:

- umytý
- holý
- lákavý
- hluchý
- umělý

Otálet je:

- váhat
- usínat
- mrkat
- pospíchat
- stydět se

ANOTACE

Jméno a příjmení	Barbora Kubečková
Katedra nebo ústav	Katedra českého jazyka a literatury
Vedoucí práce	Mgr. Michal Kříž, Ph.D.
Rok obhajoby	2022

Název práce	Rozsah a rozšiřování pasivní slovní zásoby současného absolventa prvního stupně základní školy
Title of thesis	Passive vocabulary size and its expansion of the current primary school graduate
Anotace práce	Diplomová práce si klade za cíl zjistit rozsah pasivní slovní zásoby současného absolventa prvního stupně základní školy a porovnat jej s existujícím odhadem pro průměrného středoškolsky vzdělaného jedince. Je k tomu využita metoda dotazníkového šetření prověřující znalost vybraných slov ve vzorku žactva. Výzkum se opírá o frekvenční hledisko slovní zásoby, přístupné prostřednictvím reprezentativního korpusu. Pozornost je věnována taktéž anomálním jevům, spočívajícím v (ne)znalosti slov s vysokou, nebo naopak nízkou frekvencí. Součástí práce jsou rovněž teoretická východiska týkající se zejména charakteristiky a rozložení slovní zásoby a vývoje řeči v dětském věku. Práce obsahuje též návrhy aktivit sloužících k soustavnému rozšiřování slovní zásoby během výuky českého jazyka na základní škole.
Klíčová slova	pasivní slovní zásoba, mladší školní věk, vývoj řeči, rozvoj slovní zásoby, první stupeň ZŠ, korpus, výkladový slovník, frekvence slov
Annotation	The thesis aims to determine the size of passive vocabulary of the current graduate of primary school and compare it with the existing estimate for the average high school

	<p>educated individual. A questionnaire survey verifying the knowledge of selected words in a sample of pupils is used for this purpose. The research is based on the frequency aspect of vocabulary, accessible through a representative corpus. There is also a focus on anomalous phenomena, consisting in (un)knowledge of words with high frequency or vice versa. Moreover, the theoretical background concerning especially the characteristics and distribution of vocabulary and speech development in childhood is concluded. The thesis also contains suggestions for activities used to systematically expand the vocabulary during the Czech language lessons at primary school.</p>
Keywords	<p>passive vocabulary size, younger school age, speech development, vocabulary size extension, primary school, corpus, monolingual vocabulary</p>
Přílohy vázané k práci	<p>Příloha č. 1: Výsledná tabulka slov Příloha č. 2: Dotazník 1 Příloha č. 3: Dotazník 2 Příloha č. 4: Dotazník 3 Příloha č. 5: Dotazník 4 Příloha č. 6: Dotazník 5</p>
Rozsah práce	<p>70 stran, 110 546 znaků včetně mezer</p>
Jazyk práce	<p>Český jazyk</p>